

Хмельницький національний університет
Факультет міжнародних відносин та права
Кафедра міжнародних економічних відносин

ДИПЛОМНА РОБОТА

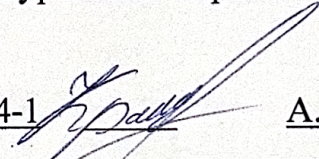
магістр
Освітній рівень

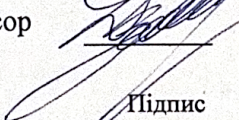
Галузь знань 29 Міжнародні відносини
Шифр і назва галузі

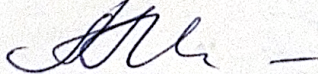
Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Міжнародні економічні відносини

На тему «Позиціонування України на світовому аграрному ринку: оцінка торговельних потоків та конкурентних переваг»

Виконав: студент 2 курсу, група МЕВм-24-1 А.С. Кравчук
Підпис Ініціали, прізвище

Керівник: д.е.н., професор 26.11.25 Д. М. Васильківський
Підпис Дата Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:
Зав. кафедри МЕВ д.е.н., професор А. О. Мельник
Підпис Дата Ініціали, прізвище

27 листопада 2025 р.

Хмельницький, 2025

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота на тему «Позиціонування України на світовому аграрному ринку: оцінка торговельних потоків та конкурентних переваг» містить 70 сторінок тексту, 14 рисунків, 11 таблиць, список використаних джерел із 47 найменувань.

Мета дослідження: комплексне оцінювання торговельних потоків України на світовому аграрному ринку, визначення конкурентних переваг та обґрунтування стратегічних напрямів зміцнення позиціонування держави в умовах глобальних трансформацій та воєнних викликів.

Завдання дослідження:

- визначити теоретико-методологічні засади формування конкурентних переваг у міжнародній аграрній торгівлі;
- проаналізувати сучасний стан аграрного сектору України та його роль у світовому продовольчому ринку;
- дослідити структуру, динаміку та географію торговельних потоків аграрної продукції України;
- оцінити ключові чинники конкурентоспроможності українського аграрного експорту;
- виявити проблеми, ризики та виклики позиціонування України на глобальному аграрному ринку в умовах війни;
- запропонувати стратегічні напрями посилення позицій України у світовій аграрній торгівлі.

Об'єкт дослідження: зовнішньоторговельна діяльність України у сфері агропродовольчої продукції.

Предмет дослідження: механізми формування конкурентних переваг, торговельні потоки та інструменти позиціонування України на світовому аграрному ринку.

Інструментарій: дослідження ґрунтується на аналізі наукової літератури, статистичних даних міжнародних організацій, офіційної державної звітності, даних зовнішньої торгівлі, методах системного та порівняльного аналізу, статистичного оцінювання, SWOT-аналізу та структурно-логічного підходу.

Ключові слова: аграрний ринок, аграрний експорт, торговельні потоки, конкурентні переваги, зовнішня торгівля, продовольча безпека, логістичні обмеження.

ABSTRACT

The thesis “Positioning of Ukraine in the Global Agricultural Market: Assessment of Trade Flows and Competitive Advantages” contains 70 pages of text, 14 figures, 11 tables, and a list of 47 references.

The purpose of the study is to conduct a comprehensive assessment of Ukraine’s trade flows in the global agricultural market, identify its competitive advantages, and substantiate strategic directions for strengthening the country’s positioning under conditions of global transformations and wartime challenges.

Research objectives:

- to define the theoretical and methodological foundations of competitive advantage formation in international agricultural trade;
- to analyze the current state of Ukraine’s agricultural sector and its role in the global food market;
- to examine the structure, dynamics, and geography of Ukraine’s agricultural trade flows;
- to assess key factors determining the competitiveness of Ukraine’s agricultural exports;
- to identify challenges, risks, and constraints affecting Ukraine’s positioning in the global agricultural market during wartime;
- to propose strategic directions for strengthening Ukraine’s position in the global agricultural trade system.

Object of research: Ukraine’s foreign trade activity in the agri-food sector.

Subject of research: mechanisms of forming competitive advantages, trade flows, and tools for positioning Ukraine in the global agricultural market.

Tools: the study is based on the analysis of scientific literature, statistical databases of international organizations, official national reports, foreign trade

statistics, methods of system and comparative analysis, statistical assessment, SWOT analysis, and structural-logical techniques.

Keywords: agricultural market, agricultural exports, trade flows, competitive advantages, foreign trade, food security, logistic constraints.

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації та зростання конкуренції на світових продовольчих ринках аграрний сектор стає одним із ключових чинників економічного розвитку країн. Для України, яка володіє унікальними ґрунтово-кліматичними умовами та значним виробничим потенціалом, аграрний сектор традиційно є стратегічною галуззю, що забезпечує значну частку валютних надходжень, сприяє продовольчій безпеці та формує позиції держави у світовій торговельній системі. Протягом останнього десятиліття Україна стала одним із провідних експортерів зернових, олійних культур та продуктів переробки, зміцнивши роль у глобальних ланцюгах постачання.

Разом з тим, геополітичні потрясіння, логістичні обмеження, зміна структури попиту та зростання конкуренції з боку інших експортерів істотно впливають на характер участі України у світовому аграрному ринку. Повномасштабна агресія російської федерації призвела до руйнування інфраструктури, скорочення посівних площ, блокади портів, що зумовило трансформацію торговельних потоків та змінило умови доступу до міжнародних ринків. За таких умов дослідження механізмів позиціонування України як надійного постачальника аграрної продукції, оцінка конкурентних переваг та пошук шляхів підвищення ефективності торговельної діяльності набуває особливої практичної значущості.

Ступінь наукової розробки. Проблеми розвитку аграрного сектору, зовнішньої торгівлі та конкурентоспроможності національних економік досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. Андрійчук, О. Бородіна, Б. Буркинський, Л. Лісовська, О. Нікішина, М. Портер, П. Кругман, Дж. Сакс, А. Костусев та інші. Їхні праці присвячені питанням формування конкурентних переваг, аналізу світових продовольчих ринків, оцінці аграрного потенціалу та визначенню стратегій виходу на зовнішні ринки. Водночас у контексті сучасних викликів, зумовлених війною, зміною логістичних маршрутів і трансформаціями у світовій продовольчій системі, недостатньо дослідженими

залишаються питання оцінювання торговельних потоків України та механізмів її ефективного позиціонування на глобальному аграрному ринку.

Мета роботи полягає у всебічному дослідженні торговельних потоків України на світовому аграрному ринку, оцінці конкурентних переваг та розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності позиціонування країни в міжнародній аграрній торгівлі.

Для досягнення поставленої мети у роботі визначено такі **завдання**:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади формування конкурентних переваг та участі країн у світових аграрних ринках;
- дослідити сучасний стан аграрного сектору України та його структурні особливості;
- оцінити динаміку та географічну структуру торговельних потоків аграрної продукції України;
- визначити ключові чинники конкурентоспроможності українського аграрного експорту;
- виявити проблеми та виклики позиціонування України на світовому аграрному ринку в умовах воєнних дій;
- обґрунтувати перспективи розвитку аграрної торгівлі та запропонувати стратегічні напрями зміцнення позицій України у світовій торговельній системі.

Об'єктом дослідження є процеси зовнішньоторговельної діяльності України на світовому аграрному ринку.

Предметом дослідження є механізми формування конкурентних переваг, торговельні потоки та інструменти позиціонування України в міжнародній аграрній торгівлі.

Методи дослідження. Методичну основу роботи становлять положення сучасної теорії міжнародної торгівлі, конкурентних переваг і глобальних ринкових систем. У ході дослідження застосовано: методи аналізу та синтезу — для вивчення теоретичних положень; системний підхід — для визначення взаємозв'язків між елементами аграрного ринку; порівняльний аналіз — для співставлення торговельних стратегій країн-лідерів; статистичний аналіз — для оцінки динаміки експорту та імпорту; економіко-математичні методи — для

кількісного аналізу торговельних потоків; SWOT-аналіз — для ідентифікації конкурентних можливостей та загроз розвитку аграрної торгівлі України.

Інформаційну базу дослідження становлять дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), Міжнародної торговельної організації, Світового банку, аналітичні звіти міжнародних дослідницьких центрів, нормативно-правові акти України, статистичні та наукові публікації.

Апробація результатів. Результати дослідження були презентовані на Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні економічні відносини: сталий розвиток та діджиталізація» (м. Хмельницький, 21 травня 2025 р.).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок, містить 14 рисунків та 11 таблиць. Список використаних джерел включає 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1 АНАЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

1.1 Огляд сучасного стану аграрного сектору України

Сільськогосподарський сектор України посідає провідне місце в структурі національної економіки, формуючи один із ключових напрямів забезпечення продовольчої безпеки країни, розвитку зовнішньої торгівлі та підтримання соціально-економічної стабільності регіонів . Завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам, значним площам родючих земель та історично сформованим виробничим традиціям, аграрна галузь поступово трансформувалася у стратегічний сектор, здатний забезпечувати високий рівень виробництва та експорту продовольства . Водночас її сучасний стан характеризується як наявністю системних здобутків, так і проявами глибоких дисбалансів та викликів, загострених збройною агресією російської федерації проти України [5].

Україна володіє понад 32 млн га ріллі, що становить одну з найбільших часток у Європі, з яких понад 27 млн га припадає на чорноземи — ґрунти з унікальними агрономічними властивостями . На глобальному рівні це формує передумови для високої врожайності зернових, олійних та технічних культур і створює конкурентні переваги у виробництві широкого спектра агропродукції. У структурі виробництва домінують зернові (пшениця, кукурудза, ячмінь) та олійні культури (соняшник, соя, ріпак), які забезпечують основу експортного потенціалу держави [37].

Таблиця 1.1 Розмір пошкоджень за категоріями

Категорія	Загальна вартість, млн.дол.США
Сільськогосподарська техніка	2 885,4
Складські приміщення	1 062,5
Тваринництво	362,5
Багаторічні культури	348,7
Фактори виробництва (пальне, добрива, ЗЗР)	95,4

Джерело складено автором за [10].

До 2022 року аграрний сектор стабільно забезпечував близько 10–12% ВВП, формуючи понад 40% валютних надходжень країни за рахунок експорту продукції сільського господарства та харчової промисловості. Така роль зумовила високий рівень залежності національної економіки від динаміки аграрних ринків, розвитку логістичної інфраструктури та зовнішньоторговельної політики [19].

Технологічний рівень сільськогосподарського виробництва України характеризується диференційованістю. Великі агрохолдинги активно впроваджують сучасні технології — точне землеробство, дрони, супутниковий моніторинг, автоматизовані системи зрошення та сучасну техніку. Це забезпечує підвищення продуктивності, скорочення витрат і оптимізацію виробництва [32].

Натомість переважна частина малих і середніх фермерських господарств залишається менш технологізованою, часто використовує морально застарілу техніку й відчуває труднощі з доступом до інноваційних рішень через недостатність фінансових ресурсів і складність кредитування. Такий контраст зумовлює значну нерівномірність розвитку сектору та його продуктивності [12].

Українське сільське господарство характеризується виразною регіональною спеціалізацією. Центральні та південні області орієнтовані на вирощування зернових та олійних культур, західні регіони — на тваринництво, овочівництво та органічне виробництво, північні — на молочне скотарство і картоплярство. До повномасштабної війни 2022 року найбільшими

виробниками аграрної продукції були Полтавська, Київська, Дніпропетровська, Харківська, Вінницька, Одеська та Черкаська області [17].

Однак військові дії призвели до суттєвих змін територіальної структури аграрного виробництва: частина земель на сході та півдні тимчасово окупована або зазнала мінування, що суттєво зменшило доступні посівні площі та продуктивність сектору [43].

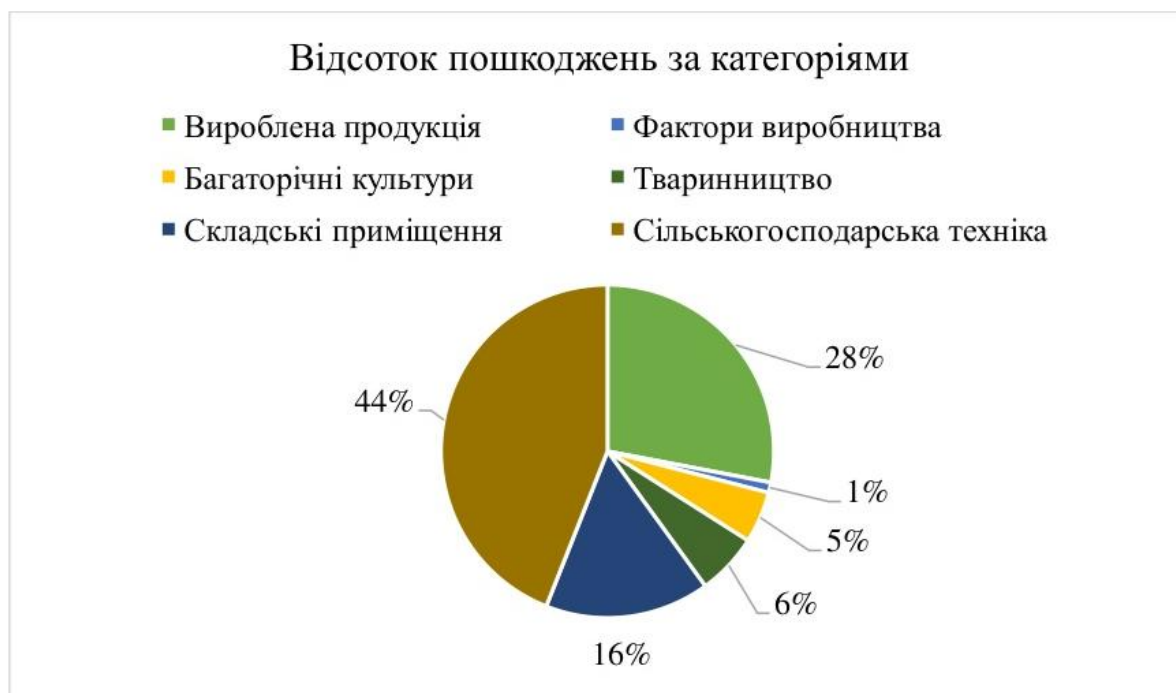

Рисунок 1.2 - Структура пошкоджень за категоріями

З початком повномасштабної війни аграрний сектор України опинився у надзвичайно складних умовах [41]. Серед ключових негативних впливів:

- втрата доступу до частини земельних ресурсів, зокрема в Херсонській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях ;
- загострення логістичних проблем, оскільки блокування морських портів, через які проходило понад 70% аграрного експорту, призвело до різкого подорожчання перевезень ;
- руйнування інфраструктури, зокрема елеваторів, складів, залізничних вузлів та портових терміналів ;
- дефіцит пального та добрив у перші місяці війни, що ускладнило посівні кампанії;

- зростання виробничих витрат, що знизило рентабельність багатьох аграрних напрямів [26].

Водночас галузь продемонструвала значну стійкість. Попри всі обмеження, аграрії змогли провести посівні та збиральні кампанії, адаптувати маршрути експорту через наземні коридори та Дунайські порти, а також підтримувати внутрішній продовольчий ринок на стабільному рівні [41].

Одним із найпомітніших наслідків війни стало зменшення виробничих обсягів основних культур, особливо кукурудзи та пшениці. Посівні площі скоротилися на мільйони гектарів, що призвело до зниження валового збору. У тваринництві також спостерігається падіння виробництва, спричинене руйнуванням комплексів, проблемами з логістикою та зростанням собівартості кормів [8].

Таблиця 1.2 Втрати через збільшення виробництва озимих культур у 2023 р.

Продукт	Базовий обсяг, млн тонн	Прогнозований обсяг у 2023 р., млн тонн	Ціна, долар/кг	Розмір втрат, млн дол.
Озима пшениця	28,47	18,7	0,28	2390,5
Озимий ячмінь	3,52	2,11	0,27	312,2
Озимий ріпак	3,49	4,53	0,59	317,8
Озиме жито	0,36	0,3	0,16	11,8

Джерело складено автором за [11].

Проте в окремих сегментах, таких як вирощування ріпаку та сої, зафіксовано відносно стабільні показники, оскільки ці культури забезпечують вищу маржинальність і краще пристосовані до умов обмежених ресурсів [44].

Інвестиційна привабливість аграрного сектору зазнала істотного удару внаслідок війни. Скоротився доступ до зовнішнього фінансування, банки обережніше кредитують аграріїв, а страхування ризиків стало обмеженим або надто дорогим. Це ускладнює оновлення техніки, придбання добрив та впровадження сучасних технологій [18].

Однак державні та міжнародні програми підтримки (USAID, ЄБПП, FAO) продовжують надавати допомогу фермерам у вигляді грантів, пільгових кредитів, технічної допомоги та насіння, що частково компенсує втрати [29].

Таблиця 1.3 Втрати через зменшення продукції тваринництва

Продукт	Довоєнний прогнозований обсяг у 2022 р., тис. голів	Післявоєнний прогнозований обсяг у 2022-23 р., тис. голів	Ціна, долар/кг	Розмір втрат, млн дол.
Велика рогата худоба	2704	2492	1,75	25,8
Свині	5559	5052	1,34	101,4

Джерело складено автором за [11].

Україна є традиційним експортером зернових та олійних культур, посідаючи провідні позиції у світових рейтингах: входила до трійки найбільших експортерів кукурудзи, до п'ятірки — пшениці, та була світовим лідером з експорту соняшникової олії. Станом на 2023–2024 рр. експортний потенціал дещо відновився завдяки роботі альтернативних логістичних шляхів, проте ризики залишаються високими через військову загрозу інфраструктурі та нестабільність морських коридорів [26].

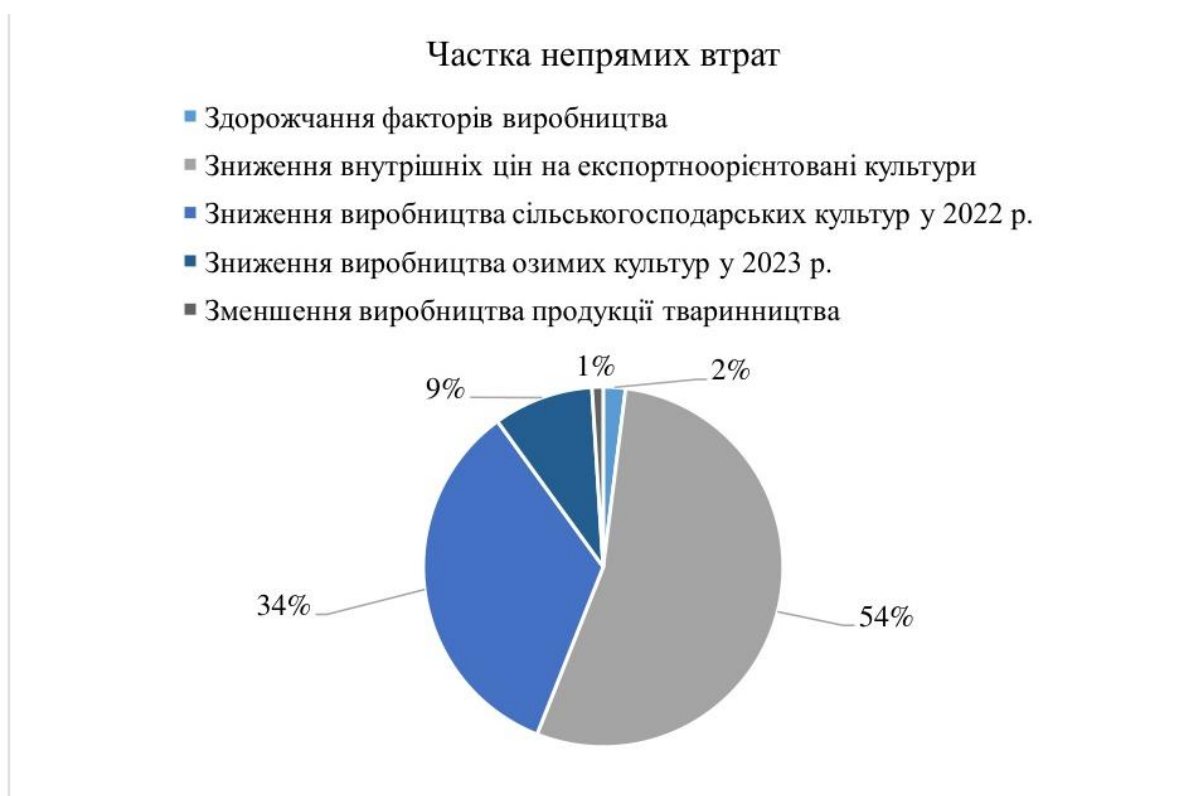

Рисунок 1.3 - Структура непрямих втрат за категоріями

Аграрний сектор забезпечує роботою понад 2,5 млн людей і є основою розвитку багатьох територіальних громад . Для значної частини сільського населення сільське господарство є головним джерелом доходу. Водночас саме сільські регіони найбільше постраждали від воєнних дій та потребують відновлення [16].

1.2. Значення аграрної сфери для соціально-економічного поступу держави

Сільськогосподарський сектор є одним з ключових драйверів економічного зростання, соціальної стабільності та міжнародної інтеграції України. Його значення виходить далеко за межі виробництва продовольства, охоплюючи регіональний розвиток, зайнятість, формування експортного потенціалу, забезпечення продовольчої безпеки та зміцнення позицій країни на світовому ринку аграрної продукції . У сучасних умовах війни та глобальної нестабільності роль аграрного сектору лише зростає, оскільки він демонструє стійкість, адаптивність і здатність забезпечувати критично важливі ресурси для економіки й населення [16].

Аграрний комплекс традиційно формує значну частку валового внутрішнього продукту України. На додаток до прямого внеску у ВВП, сектор створює мультиплікативний ефект, стимулюючи розвиток переробної промисловості, логістики, машинобудування, виробництва мінеральних добрив, транспорту та торгівлі . Кожне робоче місце в сільському господарстві генерує кілька додаткових робочих місць у суміжних галузях, що підсилює значення аграрного сектору як структуроутворюючого елемента економіки [37].

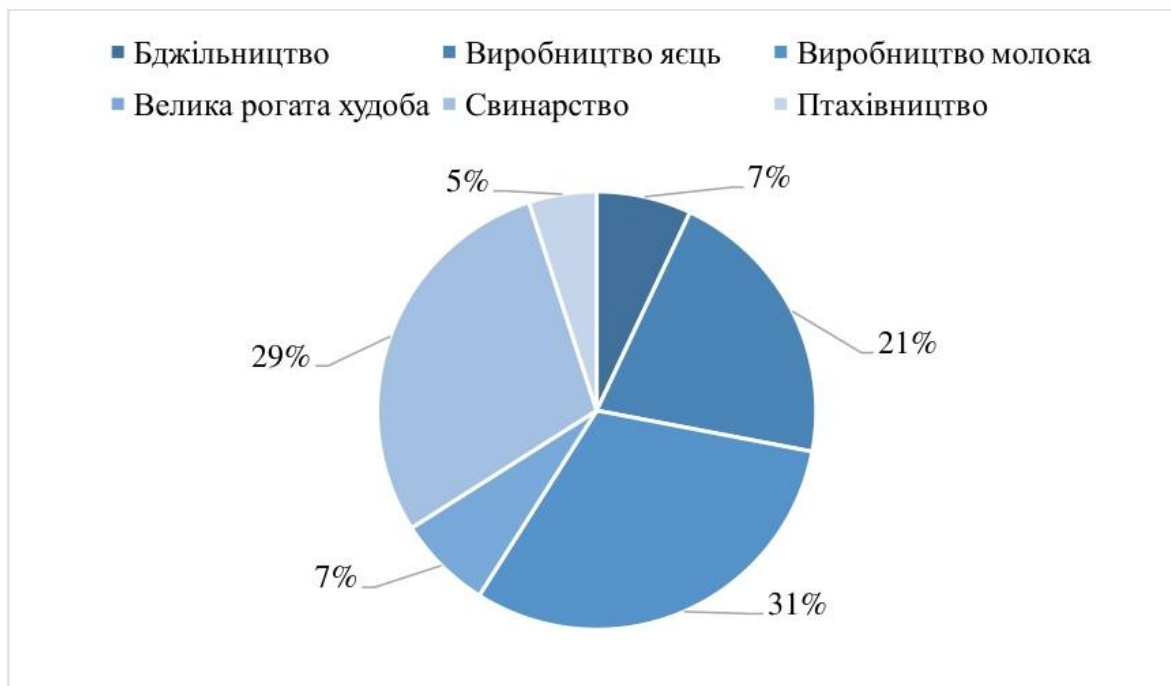

Рисунок 1.7 - Втрати тваринництва через зниження обсягів виробництва

Вагомим внеском аграрного сектору є забезпечення валютних надходжень — до початку війни частка агропродовольчого експорту становила понад 40% загального експорту країни, а у воєнні роки частка зросла через падіння експорту інших товарів, зокрема металургії . Це допомагає стабілізувати платіжний баланс, підтримувати надходження валюти та зміцнювати макроекономічну стійкість держави [34].

Таблиця 1.4 Втрати через збільшення витрат на виробництво

Продукт	Кількість потрібна у 2022 р	Зростання ціни в дол.	Розмір втрат, млн дол.
Добрива	3,21 млн тонн	117,52 за тонну	377
Паливо	1 240 млн літрів	0,39 за літр	480

Джерело складено автором за [10].

Сільське господарство забезпечує продовольчу безпеку населення, що є ключовим елементом національної безпеки, особливо в умовах війни . Україна виробляє значно більше продовольства, ніж споживає, що дозволяє формувати стратегічні запаси, забезпечувати гуманітарні програми та підтримувати партнерів на міжнародній арені. У світі, де зростає ризик дефіциту продовольства через зміну клімату, геополітичні кризи та логістичні обмеження,

Україна посідає важливе місце як гарант стабільного постачання зернових і олійних культур [27].

Аграрний сектор також сприяє розвитку харчової промисловості — одного з найбільших виробничих секторів України. Переробка зерна, м'яса, молока, овочів та фруктів формує додану вартість, створює численні робочі місця та підвищує конкурентоспроможність української продукції на світовому ринку [2].

Сільськогосподарський сектор є важливим джерелом зайнятості, особливо у сільській місцевості. Понад 2,5 млн українців працюють в аграрному комплексі, що становить значну частку від загального числа зайнятого населення країни. В умовах депопуляції сільських територій та міграційних процесів аграрний сектор відіграє ключову роль у збереженні економічної активності громад, розвитку місцевої інфраструктури та зменшенні рівня бідності [42].

Крім того, функціонування агросектору забезпечує розвиток соціальної інфраструктури: шкіл, медичних пунктів, дорожньої мережі, культурних закладів, що фінансуються з місцевих бюджетів, доходи яких часто базуються саме на аграрному виробництві. У багатьох громадах фермерські господарства та аграрні підприємства є основними інвесторами у соціальні проекти — від ремонту доріг до підтримки закладів освіти [41].

Сільське господарство забезпечує економічний розвиток усіх регіонів країни, включаючи ті, де інші види виробництва менш розвинені. Особливо важливою є його роль у південних, центральних та західних областях, які спеціалізуються на вирощуванні зернових, олійних культур, тваринництві та овочівництві [35].

Рисунок 1.12 - Кількість угод на місяць та середній розмір угоди

Розвиток аграрного сектору сприяє підвищенню інвестиційної привабливості регіонів, створює можливості для малого та середнього бізнесу, сприяє розвитку транспортної інфраструктури. У багатьох областях саме аграрний сектор залишається основним джерелом доходів місцевих бюджетів, визначаючи їхню фінансову спроможність [39].

У сучасних умовах аграрний сектор дедалі частіше стає полем упровадження інновацій. Технології точного землеробства, автоматизація процесів, використання дронів, супутниковий моніторинг, цифрові системи управління господарством підвищують ефективність виробництва та знижують витрати [29].

Впровадження інновацій має особливе значення у період війни, коли доступ до ресурсів обмежений, а логістика ускладнена. Технологічна модернізація дозволяє зменшити залежність від людських ресурсів, підвищити контроль за виробництвом та оперативно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури. Водночас саме інноваційність стає ключовим фактором конкурентоспроможності українського аграрного сектору на світовому ринку [25].

Таблиця 1.5 Вплив дигестату на урожайність

Вид культур, які вирощуються	Звичайна врожайність, т/га	Збільшення врожайності, %	Додатковий урожай, т/га
Пшениця	2,3-2,5	10	0,23-0,25
Ячмінь	1,8-2,0	10	0,18-0,20
Кукурудза	5,0-8,0	10	0,5-0,8
Буряк цукровий	20,0-40,0	10	2,0-4,0

Джерело складено автором за [2].

Аграрний сектор є основою зовнішньоторговельної діяльності України. Попит на українське зерно, олію, бобові, мед, фрукти та продукцію переробки є стабільним у багатьох країнах світу, включаючи держави ЄС, Близького Сходу, Північної Африки та Азії . Україна відіграє ключову роль у глобальній продовольчій системі, що особливо чітко проявилось після початку війни, коли скорочення українських поставок вплинуло на світові ціни на продовольство [36].

Експорт агропродукції забезпечує надходження валюти, укріплює позиції України на світових ринках і слугує основою для формування партнерств із міжнародними організаціями. Крім того, аграрний сектор суттєво впливає на імпортозалежність країни: виробництво власного продовольства мінімізує необхідність закупівлі значної частини продовольчих товарів за кордоном, що знижує тиск на торговельний баланс [8].

У воєнний період аграрний сектор відіграє критичну роль у підтримці продовольчої безпеки, надходжень валюти та функціонування територіальних громад. Завдяки роботі аграріїв навіть у перші місяці вторгнення вдалося забезпечити стабільне постачання продовольства, недопущення дефіциту та збереження основних ланцюгів постачання [38].

Аграрні підприємства також стали центрами волонтерської підтримки: забезпечували військових продовольством, транспортом, паливом, технікою; допомагали переселенцям та територіальним громадам, що опинилися на лінії

бойових дій . Це підкреслює важливу соціальну місію агросектору в умовах кризи [33].

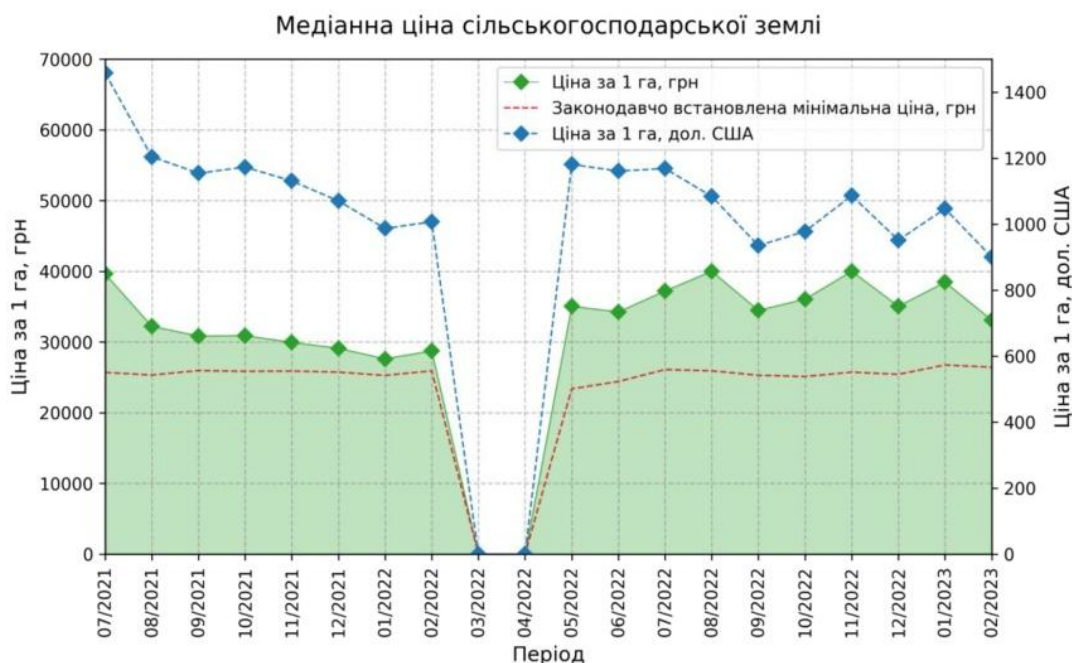

Рисунок 1.13 - Медіанна ціна сільськогосподарської землі

Сільське господарство відіграє вагомую роль у забезпеченні екологічного балансу, збереженні земельних ресурсів та розвитку систем сталого виробництва. Органічне землеробство, екологічно безпечні технології обробітку ґрунту, відновлення природних ландшафтів та захист біорізноманіття стають важливими напрямками розвитку агрополітики України . Зростає увага до скорочення викидів парникових газів, раціонального використання добрив та розвитку енергоефективних технологій [3].

1.3. Основні тенденції та виклики розвитку вітчизняного сільського господарства

Розвиток сільськогосподарського сектору України впродовж останніх десятиліть характеризується поєднанням позитивних структурних зрушень та загостренням низки системних проблем, що стримують реалізацію повного аграрного потенціалу держави . З одного боку, спостерігається модернізація виробництва, зростання експортної орієнтації, підвищення продуктивності праці. З іншого — поглиблюються інституційні дисбаланси, посилюються

логістичні, фінансові, екологічні та соціальні ризики, що особливо загострилися в умовах повномасштабної війни [24].

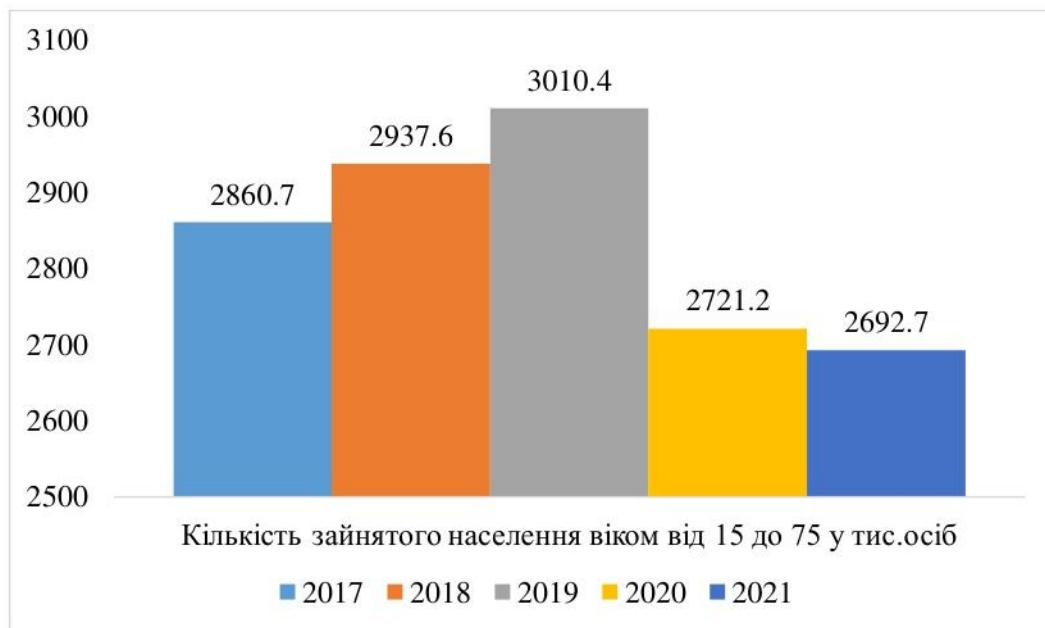

Рисунок 1.16 - Зайняте населення віком від 15 до 75 років у сільському, лісовому і

Однією з найбільш виразних тенденцій розвитку аграрного сектору є посилення концентрації виробництва в руках великих аграрних компаній та холдингів . Значна частина ріллі обробляється кількома десятками великих підприємств, які мають доступ до сучасної техніки, інноваційних технологій, фінансових ресурсів і міжнародних ринків . Це дозволяє їм забезпечувати високий рівень продуктивності, впроваджувати інтенсивні моделі виробництва та брати участь у формуванні експортного потенціалу [15].

Водночас така концентрація супроводжується маргіналізацією дрібних виробників та домогосподарств, які часто не можуть конкурувати за орендні ставки на землю, доступ до кредитів та сучасних ресурсів . Це створює ризики соціальної поляризації у сільській місцевості та послаблює роль дрібного фермерства в забезпеченні диверсифікованої структури виробництва [28].

Відкриття ринку сільськогосподарських земель стало важливою інституційною зміною, що формує нові тенденції в розвитку агросектору . З одного боку, воно створює можливості для легалізації обігу землі, підвищення її ринкової вартості, залучення інвестицій і формування більш прозорих відносин між орендодавцями та орендарями . З іншого боку, існують ризики подальшої

концентрації земель у руках фінансово потужних структур, витіснення дрібних власників, а також спекулятивних операцій [31].

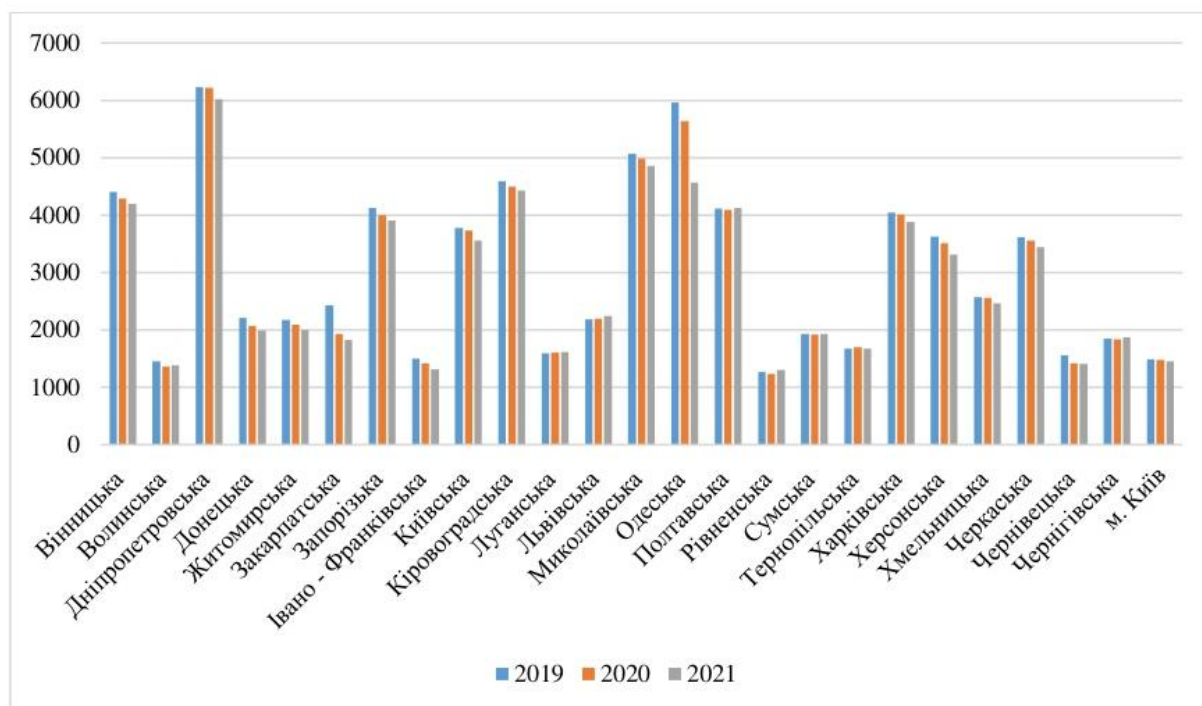

Рисунок 1.17 - Кількість найманих працівників на сільськогосподарських

Ринок землі потребує ефективної регуляторної політики, функціонування дієвої системи кадастру, захисту прав власності та розвитку інструментів земельного кредитування . В умовах війни ці процеси ускладнюються, адже частина земель замінована, тимчасово окупована або піддається постійним руйнуванням [38].

Серед позитивних тенденцій слід відзначити цифровізацію аграрного виробництва. Впровадження систем точного землеробства, GPS-навігації, безпілотних літальних апаратів, супутникового моніторингу стану посівів, автоматизованих систем обліку ресурсів дає змогу підвищити ефективність використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів . Великі господарства активно застосовують спеціалізовані програмні продукти для планування, аналізу врожайності, управління технікою та логістикою [34].

Однак для значної частини малих і середніх виробників цифровізація залишається обмеженою через високі витрати на обладнання й програмне забезпечення, нестачу кваліфікованих кадрів та обмежений доступ до

консультаційних послуг . Таким чином, технологічна модернізація, хоча й є загальною тенденцією, має диференційований характер [32].

Рисунок 1.19 - Динаміка загальної наявності культур зернових, зернобобових та

У структурі сільськогосподарського виробництва України домінують зернові та олійні культури, частка яких у загальному обсязі продукції постійно зростає . Основний акцент робиться на високоліквідних експортно-орієнтованих культурах — кукурудзі, пшениці, ячмені, соняшнику, ріпаку, сої . Це дозволяє формувати стійкі зовнішньоторговельні позиції, але водночас спричиняє монотоварну спеціалізацію та підвищує залежність від коливань світових цін [31].

Тваринництво, особливо скотарство, зазнає стагнації, що призводить до зниження внутрішнього виробництва м'яса та молока, зростання імпорту окремих видів продукції та дисбалансів у харчовій системі . Така тенденція загрожує довгостроковій продовольчій безпеці та зменшує стійкість аграрної моделі [15].

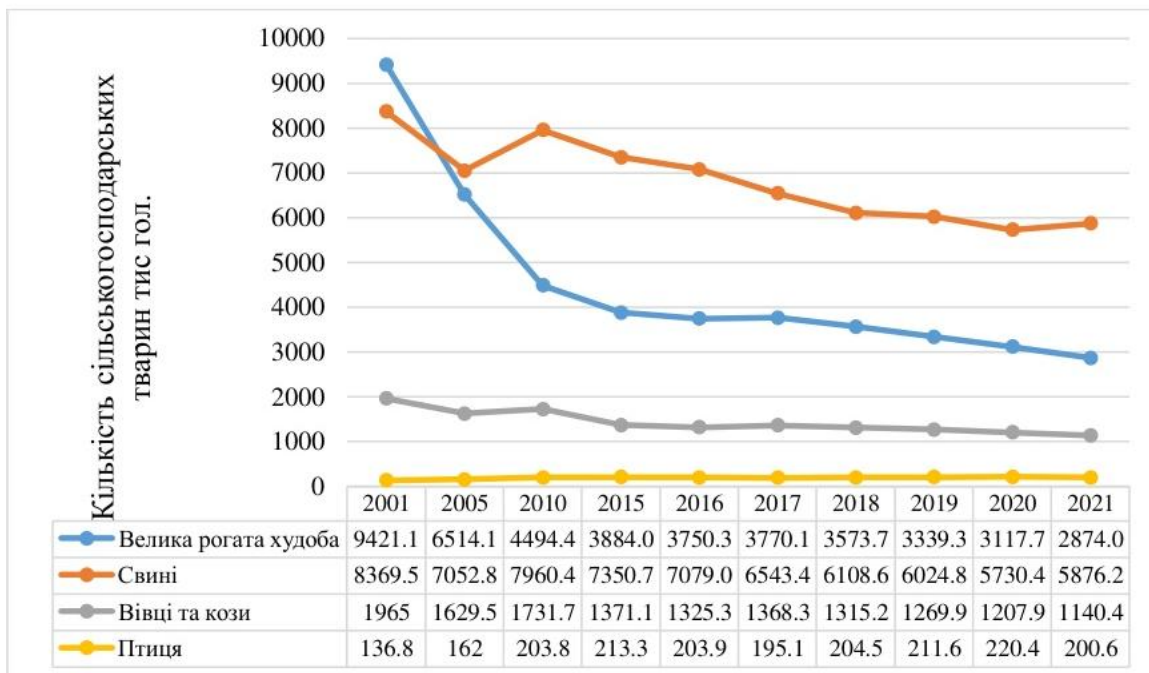

Рисунок 1.25 - Кількість сільськогосподарських тварин з 2001 по 2021 рік

Сільське господарство України дедалі більше відчуває наслідки зміни клімату: підвищення температури, нерівномірність опадів, часті посухи, деградація ґрунтів, ерозійні процеси. Особливо вразливими є південні та східні регіони, де зростає ймовірність втрати врожаю через нестачу вологи та екстремальні погодні явища [45].

Таблиця 1.6 Втрати через зменшення продукції тваринництва

Продукт	Довоєнний прогнозований обсяг у 2022 р., тис. голів	Післявоєнний прогнозований обсяг у 2022-23 р., тис. голів	Ціна, долар/кг	Розмір втрат, млн дол.
Велика рогата худоба	2704	2492	1,75	25,8
Свині	5559	5052	1,34	101,4

Інтенсивне використання земель, порушення сівозмін, надмірне застосування мінеральних добрив і засобів захисту рослин сприяють виснаженню ґрунтів і забрудненню довкілля. Виникає потреба в переході до моделей сталого землекористування, розвитку органічного виробництва,

застосуванні ґрунтозахисних технологій (no-till, strip-till), відновленні лісосмуг і захисних насаджень [37].

Одним з найбільш критичних чинників, що визначають тенденції розвитку аграрного сектору в умовах війни, є логістичні обмеження. Блокування морських портів, руйнування залізничних вузлів, мостів, елеваторів та портових терміналів спричинили різке зростання вартості транспортування та ускладнення доступу до зовнішніх ринків . Вимушене переорієнтування експортних потоків на сухопутні коридори через країни ЄС та Дунайські порти створило додаткові витрати та затримки [37].

Висока вартість логістики знижує рентабельність виробництва, особливо у віддалених регіонах, де фермери змушені продавати продукцію за заниженими цінами через недостатню конкуренцію між трейдерами та обмежений вибір маршрутів . У довгостроковій перспективі це зумовлює необхідність модернізації транспортної інфраструктури, розбудови внутрішніх елеваторних потужностей, розширення портових можливостей та диверсифікації логістичних маршрутів [31].

Доступ до фінансових ресурсів для аграрного сектору традиційно залишається проблемним. Банки часто оцінюють сільське господарство як ризикову сферу, вимагають значних застав, а відсоткові ставки є високими, особливо в періоди макроекономічної нестабільності . Для малих і середніх господарств це означає обмежені можливості для модернізації техніки, придбання якісного насіння, добрив, засобів захисту рослин [45].

Війна посилила інвестиційні ризики: зросла загроза фізичного знищення активів, ускладнилося страхування посівів та інфраструктури, а міжнародні інвестори стали обережнішими у входженні на український ринок . У результаті інвестиційна активність уповільнилася, а багато проєктів з розширення та модернізації виробництва були відкладені [42].

Сільське господарство стикається з відтоком робочої сили через трудову міграцію, урбанізацію та старіння сільського населення . Молодь часто не розглядає аграрний сектор як привабливу сферу кар'єрного розвитку через

невисокий рівень доходів, складні умови праці та недостатній розвиток соціальної інфраструктури у сільській місцевості [26].

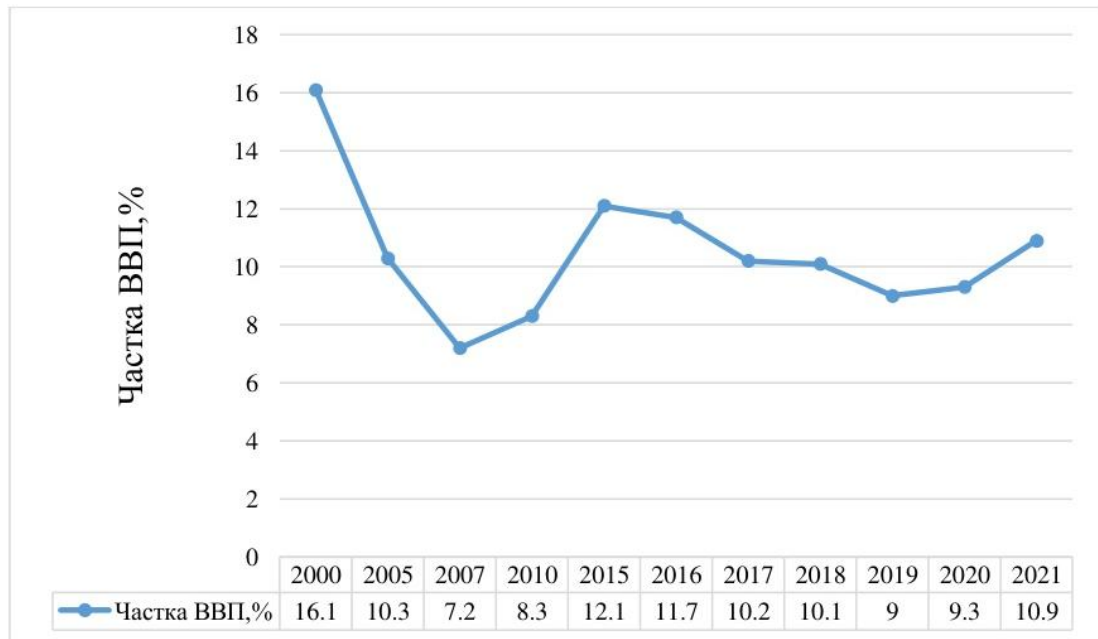

Рисунок 1.26 - Частка сільського господарства у ВВП України

Війна додатково поглибила кадровий дефіцит: частина працездатного населення мобілізована, інша — виїхала за кордон або в більш безпечні регіони. Це ускладнює проведення сезонних робіт, збільшує навантаження на наявний персонал і стимулює перехід до більш механізованих технологій, що, у свою чергу, потребує інвестицій та підготовки кваліфікованих кадрів [20].

Розвиток сільськогосподарського сектору істотно залежить від якості інституційного середовища та регуляторної політики. Серед ключових проблем: нестабільність податкового законодавства, бюрократичні бар'єри, корупційні ризики, недостатня узгодженість аграрної, торговельної, екологічної та регіональної політики. Часті зміни правил гри, зокрема щодо ПДВ на аграрну продукцію, експорту зерна, державної підтримки, знижують прогнозованість і підривають довіру бізнесу до державних інститутів [43].

Важливим викликом є також необхідність гармонізації українського законодавства з нормами ЄС у контексті євроінтеграції. Це стосується стандартів якості й безпечності продукції, ветеринарних та фітосанітарних вимог, екологічних регламентів, умов підтримки фермерства, розвитку сільських

територій . З одного боку, це відкриває нові можливості доступу до ринку ЄС, з іншого — вимагає значних витрат на адаптацію та модернізацію [37].

Повномасштабна війна стала каталізатором глибоких трансформацій аграрного сектору. Вона загострила вже наявні проблеми та створила нові виклики: втрату урожаю через бойові дії та мінування полів, руйнування інфраструктури, блокаду морських портів, ризики для життя аграріїв . Водночас війна стимулювала процеси адаптації та гнучкості: переорієнтацію на нові логістичні маршрути, диверсифікацію ринків збуту, активізацію співпраці з міжнародними партнерами [38].

Сектор частково змінив структуру виробництва, віддаючи перевагу культурам із коротшим виробничим циклом, нижчими логістичними витратами або кращою збережуваністю . Паралельно посилилася увага до внутрішнього ринку, гуманітарних програм, забезпечення продовольчої безпеки в умовах кризи [1].

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз дав змогу окреслити ключові характеристики сучасного стану сільськогосподарського сектору України, його роль у національній економіці та основні тенденції й труднощі розвитку. Україна володіє потужним аграрним потенціалом, заснованим на значних площах родючих земель, сприятливих природно-кліматичних умовах та розвиненій системі виробництва зернових і олійних культур, що забезпечує їй провідні позиції на світовому аграрному ринку . Аграрний сектор формує вагомий частку ВВП, валютних надходжень та зайнятості, виступаючи системоутворюючою галуззю економіки й ключовим чинником продовольчої безпеки .

Разом з тим виявлено низку суттєвих дисбалансів: високу концентрацію виробництва в руках великих аграрних компаній, відставання технічного й технологічного рівня малих і середніх господарств, стагнацію окремих підгалузей, насамперед тваринництва . Накопичені інституційні, фінансові, логістичні та екологічні проблеми різко загострилися в умовах повномасштабної

війни, що призвела до втрати частини земельних ресурсів, руйнування інфраструктури та зростання виробничих витрат .

Водночас продемонстрована стійкість аграрного сектору, його здатність адаптуватися до нових умов, підтримувати внутрішній ринок і зберігати експортний потенціал створюють основу для подальшої трансформації галузі на засадах інноваційності, сталого землекористування та поглиблення інтеграції у світові аграрні ланцюги доданої вартості .

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ УКРАЇНИ В СФЕРІ АГРОПРОДУКЦІЇ

2.1. Особливості експорту й імпорту аграрної продукції України

2.1. Експорт та імпорт сільськогосподарської продукції України

Експортно-імпортні операції у сфері сільськогосподарської продукції є визначальним елементом інтеграції України до світової економіки та формують ключові позиції країни на міжнародному аграрному ринку. Сільськогосподарська продукція традиційно посідає провідне місце в структурі зовнішньої торгівлі України, забезпечуючи найбільшу частку валютних надходжень та зміцнюючи економічну стійкість держави. Динаміка аграрного експорту і імпорту відображає структурні зміни у виробництві, рівень конкурентоспроможності та вплив глобальних і внутрішніх чинників, включаючи воєнні події, логістичні обмеження та коливання світових цін [36].

Таблиця 2.1 Рейтинг країн експортерів кукурудзи за 2021 рік

Місце в рейтингу	Країна	За вартістю в млрд.	Частка від загального експорту %
1	США	19	30,5
2	Бразилія	12,3	19,6
3	Аргентина	8,6	13,8
4	Україна	6	9,6

Джерело складено автором за [36].

До початку війни Україна стабільно входила до числа провідних експортерів зернових та олійних культур у світі. Експорт формував понад 40% загального обсягу продажів країни на зовнішніх ринках, а у деякі роки частка аграрного експорту перевищувала навіть 45%. Основними товарними групами були зернові (кукурудза, пшениця, ячмінь), олійні культури (соняшник, ріпак,

соє), продукти переробки (соняшникова олія, шпроти, макуха), а також м'ясо, яйця, мед і молочна продукція [1].

Україна була світовим лідером з експорту соняшникової олії, забезпечуючи понад 50% світового виробництва цього товару. Також країна входила до трійки найбільших експортерів кукурудзи та до п'ятірки експортерів пшениці, що зумовлювало її стратегічне значення для глобальної продовольчої безпеки. Експортні потоки були орієнтовані переважно на країни ЄС, Китай, Туреччину, Єгипет, Індонезію, Іспанію та інші держави Азії й Африки [16].

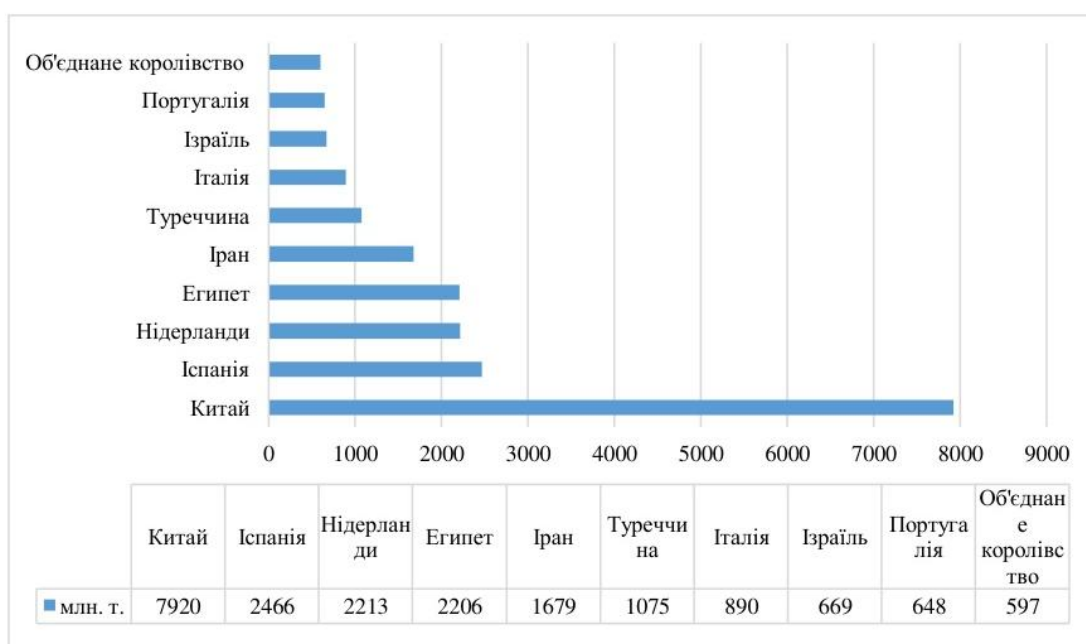

Рисунок 2.4 - Структура експорту кукурудзи за 2021 рік

Імпорт сільськогосподарської продукції в Україні є порівняно меншим за обсягами, проте відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчого різноманіття та підтримці внутрішнього споживчого ринку. До основних груп імпорту належать фрукти, цитрусові, морепродукти, кава, чай, шоколад, горіхи, а також насіння, корми та окремі види рослинницької і тваринницької продукції, які недостатньо виробляються в Україні через кліматичні умови або технологічні обмеження [22].

Із розвитком харчової промисловості зростає імпорт сировини для переробки, обладнання, засобів захисту рослин, мінеральних добрив, що прямо чи опосередковано впливає на аграрне виробництво. Імпортна продукція

переважно надходить з ЄС, США, Туреччини, Ізраїлю, Еквадору, Китаю та країн Південної Америки [3].

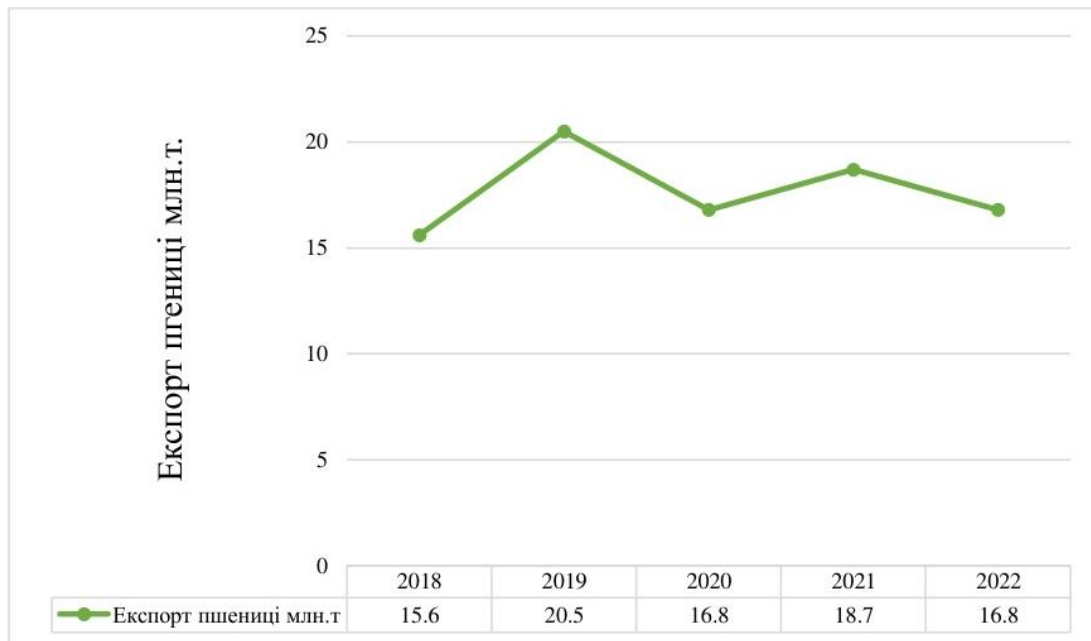

Рисунок 2.6 - Обсяг експорту пшениці протягом останніх 5 років

До 2022 року ключову роль у формуванні експортних потоків відігравали морські порти Чорного моря, через які транспортувалося до 70% аграрного експорту. Їх діяльність забезпечувала низьку собівартість транспортування та високу швидкість поставок. Основними портовими вузлами були Одеса, Чорноморськ і Південний, які мали розвинуту інфраструктуру для перевалки зерна, олії та продуктів переробки [2].

Блокування портів і ризику судноплавства внаслідок воєнних дій кардинально змінили логістичну модель, змусивши Україну переорієнтуватися на залізничні та автомобільні перевезення через країни ЄС, річкові порти Дунаю, а також на використання тимчасових морських коридорів. Це призвело до зростання вартості доставки, збільшення часу транспортування та втрати конкурентоспроможності на деяких ринках [42].

Таблиця 2.2 Рейтинг країн експортерів ячменю 2022 рік

Місце в рейтингу	Країна	За вартістю в млн.	Частка від загального експорту %
1	Австралія	2400	23,8
2	Франція	1800	18,7
3	Німеччина	955,7	9,7
4	Аргентина	873,2	8,9

Повномасштабна війна спричинила суттєві зміни у структурі та динаміці аграрного експорту [2]. У 2022 році обсяги експорту різко скоротилися через:

- втрату частини виробничих потужностей у південних і східних регіонах;
- блокаду портів та руйнування логістичної інфраструктури;
- мінування полів і зниження посівних площ [34].

Однак адаптивність аграрного сектору сприяла поступовому відновленню експортних потоків у 2023–2024 роках. Важливу роль відіграли альтернативні маршрути через кордони Польщі, Румунії, Словаччини, Молдови, Угорщини, а також використання дунайських портів — Ізмаїл, Рені, Кілія [11].

Через логістичні обмеження змінилася географія експорту. Частка країн ЄС у структурі експорту істотно зросла, оскільки саме вони стали ключовими транзитними хабами і кінцевими споживачами української аграрної продукції. Китай, який до війни одноосібно був одним з найбільших імпортерів української кукурудзи, тимчасово скоротив закупівлі через ускладнення доставки [36].

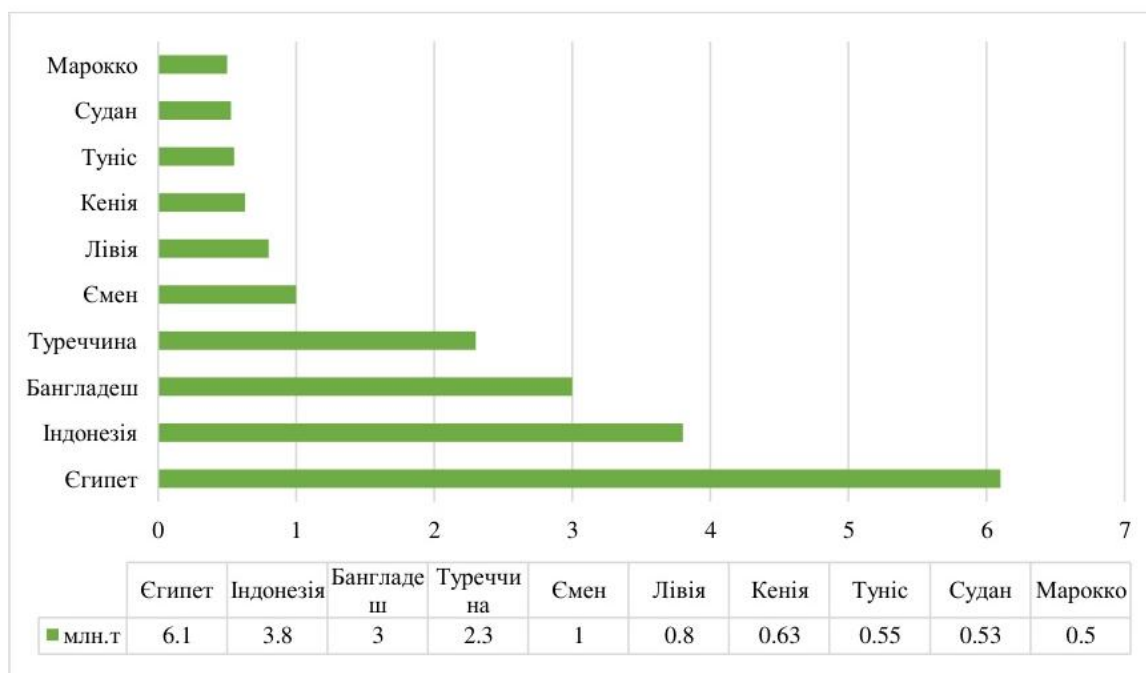

Рисунок 2.7 - Структура експорту пшениці за 2021 рік

Натомість зросли поставки до Румунії, Болгарії, Італії, Туреччини та країн Близького Сходу. Водночас експорт до африканських держав зазнав скорочення через труднощі з логістикою та конкуренцію з боку інших експортерів [16].

Товарна структура українського аграрного експорту зазнала помітних змін. Зменшилася частка кукурудзи та пшениці через зниження врожайності й обмеження логістики. Зросла частка ріпаку, сої, соняшnikової олії та продуктів її переробки, які мали вищу маржинальність та були більш зручними для транспортування в нових умовах [22].

Таблиця 2.3 Рейтинг країн експортерів злаків та жита 2022 рік

Місце в рейтингу	Країна	За вартістю в млн.	Частка від загального експорту %
1	Польща	143	34
2	Німеччина	98,9	23,5
3	Канада	62,4	14,9
4	Латвія	29,1	6,9

Джерело складено автором за [36].

Також збільшився експорт нішевої продукції: меду, ягід, горіхів, органічної продукції, що свідчить про пошук нових ринкових напрямів і розвиток малих фермерських господарств, здатних працювати у сегменті високої доданої вартості [12].

Імпорт сільськогосподарської продукції після початку війни також зазнав трансформацій. Зросли обсяги імпорту продовольчих товарів, які не виробляються в Україні або мають недостатнє виробництво, як-от цитрусові, фініки, риба та морепродукти. Одночасно збільшилися поставки насіння, засобів захисту рослин, техніки та добрив, що було необхідно для підтримання аграрного виробництва [14].

Таблиця 2.4 Рейтинг країн експортерів соняшникової олії 2022 рік

Місце в рейтингу	Країна	За вартістю в млрд.	Частка від загального експорту %
1	Україна	4,7	40,8
2	Болгарія	1,4	12,1
3	Аргентина	1,2	10,4
4	Туреччина	0,71	6,1

Джерело складено автором за [36].

Проте імпорт обладнання для тваринництва та переробки зменшився через високі логістичні ризики, зростання вартості поставок і невизначеність на ринку [12].

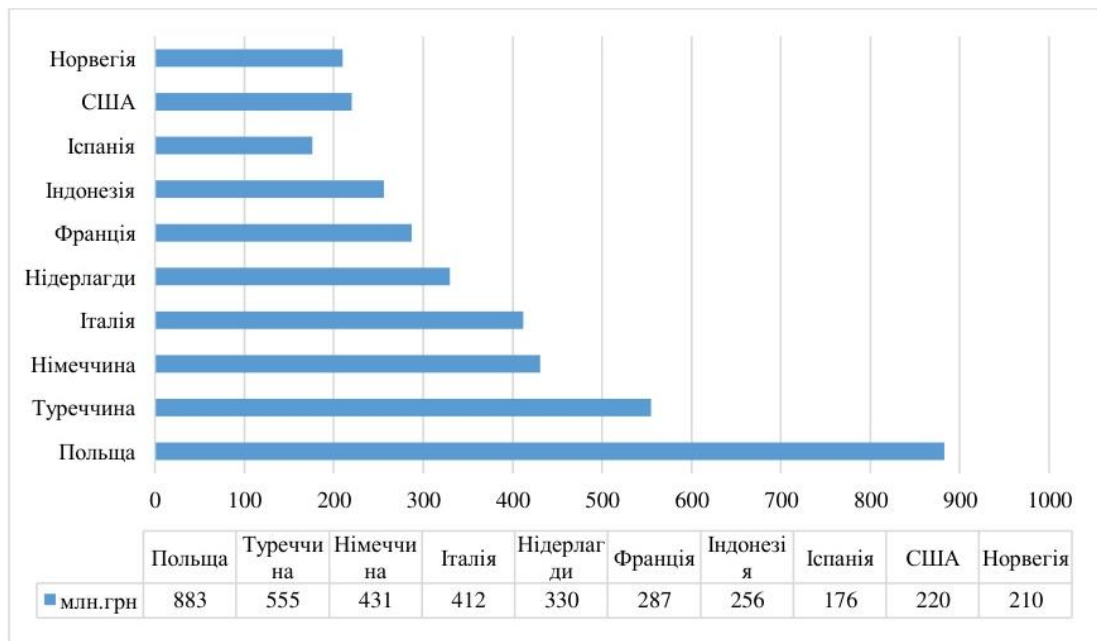

Рисунок 2.19 - Імпортери сільськогосподарської продукції за країнами у 2021

На тлі структурних змін окремі сегменти аграрного виробництва демонструють потенціал для зміцнення позицій на світових ринках [28]. Серед перспективних напрямів:

- органічна продукція, попит на яку постійно зростає у країнах ЄС;
- продукти переробки з високою доданою вартістю;
- безглютенові культури (гречка, просо);
- нішеві олії (льон, гірчиця);
- експорт плодоовочевої продукції з регіонів, не постраждалих від бойових дій [29].

Попри війну, експорт аграрної продукції залишається ключовим інструментом забезпечення макроекономічної стабільності. Він забезпечує валютні надходження, підтримує платіжний баланс, сприяє утриманню національної валюти, забезпечує доходи аграрним підприємствам і наповнює бюджети різних рівнів [10].

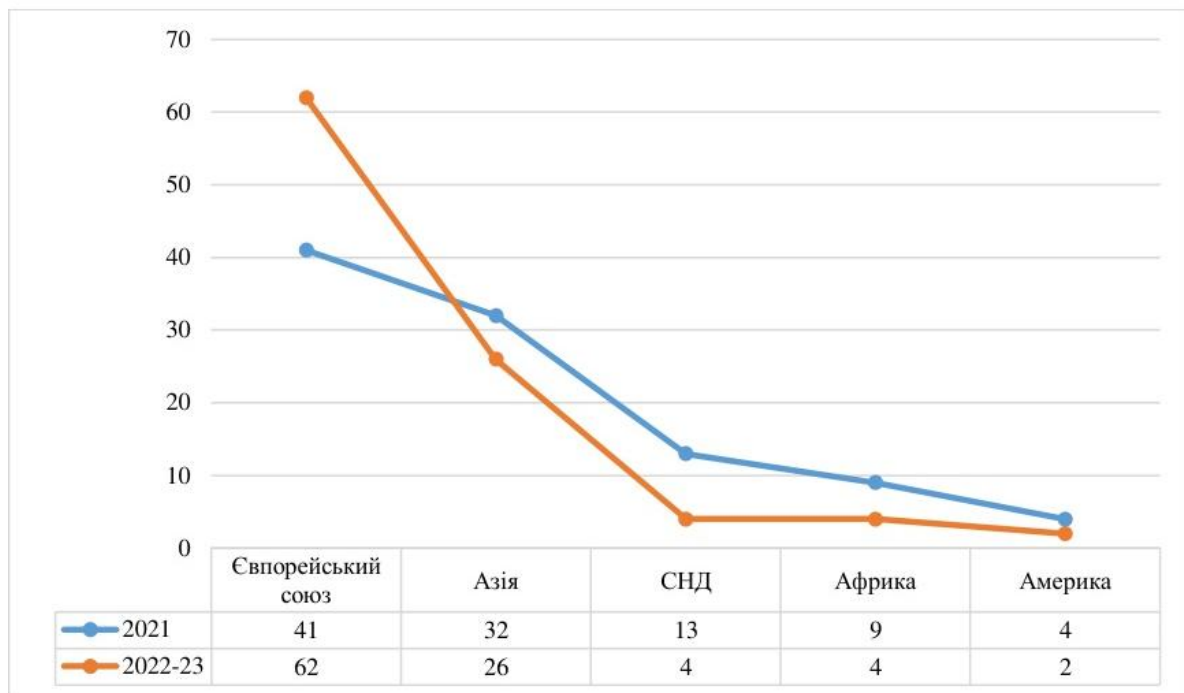

Рисунок 2.27 - Зміна в експорті української продукції у %

Сільськогосподарський сектор також відіграє суттєву роль у міжнародній репутації України як надійного постачальника продовольства навіть у найскладніших умовах, що підвищує довіру партнерів і сприяє формуванню стійких торговельних зв'язків [30].

2.2. Трансформації зовнішньої торгівлі аграрною продукцією в умовах воєнних дій

Повномасштабна війна, розпочата російською федерацією проти України, спричинила безпрецедентні трансформації в структурі, динаміці та географії української зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Значні виклики, що виникли у сфері логістики, виробництва, доступу до ринків і фінансів, змінили поведінку експортерів і імпортерів, змусивши аграрний сектор адаптуватися до нових, надзвичайно складних умов . У результаті зміни торкнулися всіх ключових елементів торговельно-логістичного ланцюга — від посівної та збиральної кампанії до постачання продукції кінцевим споживачам у світі [34].

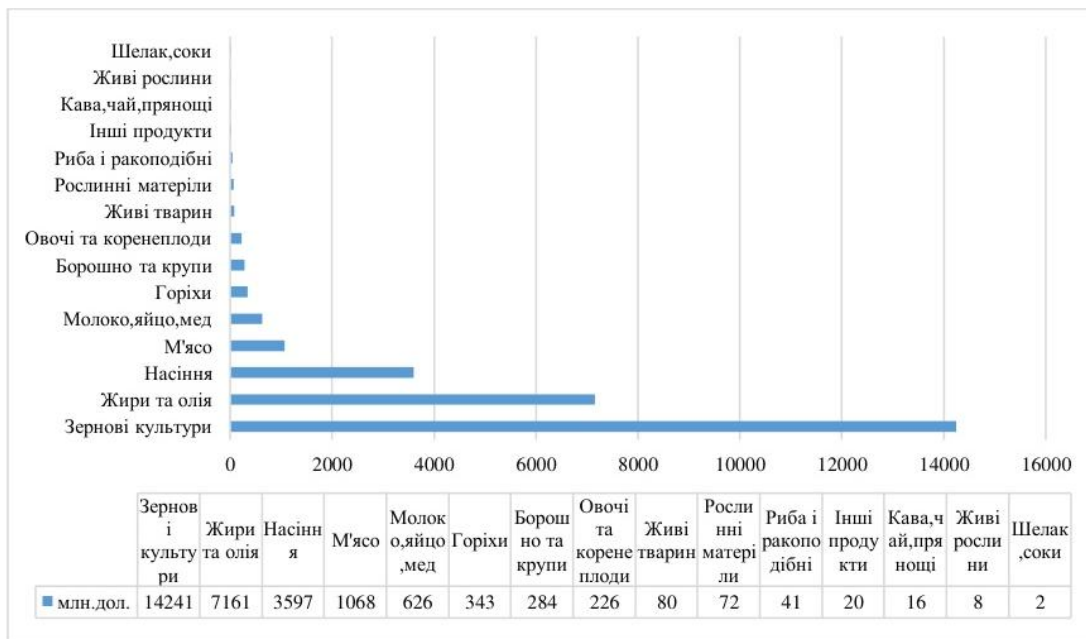

Рисунок 2.29 - Товарна структура експорту аграрної продукції у 2022–2023

Одним із найсуттєвіших ударів по аграрній торгівлі стало блокування та руйнування логістичної інфраструктури. До повномасштабного вторгнення через морські порти здійснювалося понад 70% експорту аграрної продукції, насамперед зернових та олійних культур. Унаслідок військових дій частина портової інфраструктури була пошкоджена або знищена, а робота портів Чорного моря стала небезпечною через мінування та загрозу ракетних обстрілів [31].

Це призвело до різкого скорочення можливостей морського транспортування, який був основним і найбільш економічно вигідним каналом експорту. Українські агровиробники вимушені були переорієнтувати вантажні потоки на альтернативні маршрути — залізничні, автомобільні та річкові (через Дунайські порти Ізмаїл, Рені, Кілію). Проте пропускна здатність цих маршрутів значно нижча, а вартість транспортування — вища у 3–5 разів. Це підвищило собівартість продукції та зменшило її маржинальність на світових ринках [8].

У серпні 2022 року було запущено Чорноморську зернову ініціативу за посередництва ООН та Туреччини, що частково відновила можливість експорту зерна з портів Одеси, Чорноморська та Південного. За час її дії Україна експортувала десятки мільйонів тонн аграрної продукції, що зменшило тиск на

внутрішній ринок, стабілізувало світові ціни на зернові та допомогло уникнути глобальної продовольчої кризи [11].

Однак дестабілізація роботи "зернового коридору" через вихід Росії з угоди та відновлення обстрілів портів створила нові ризики і призвела до чергового падіння обсягів експорту. У відповідь Україна запровадила тимчасові морські коридори в територіальних водах, що дозволило частково компенсувати втрати, але ризики залишилися високими [2].

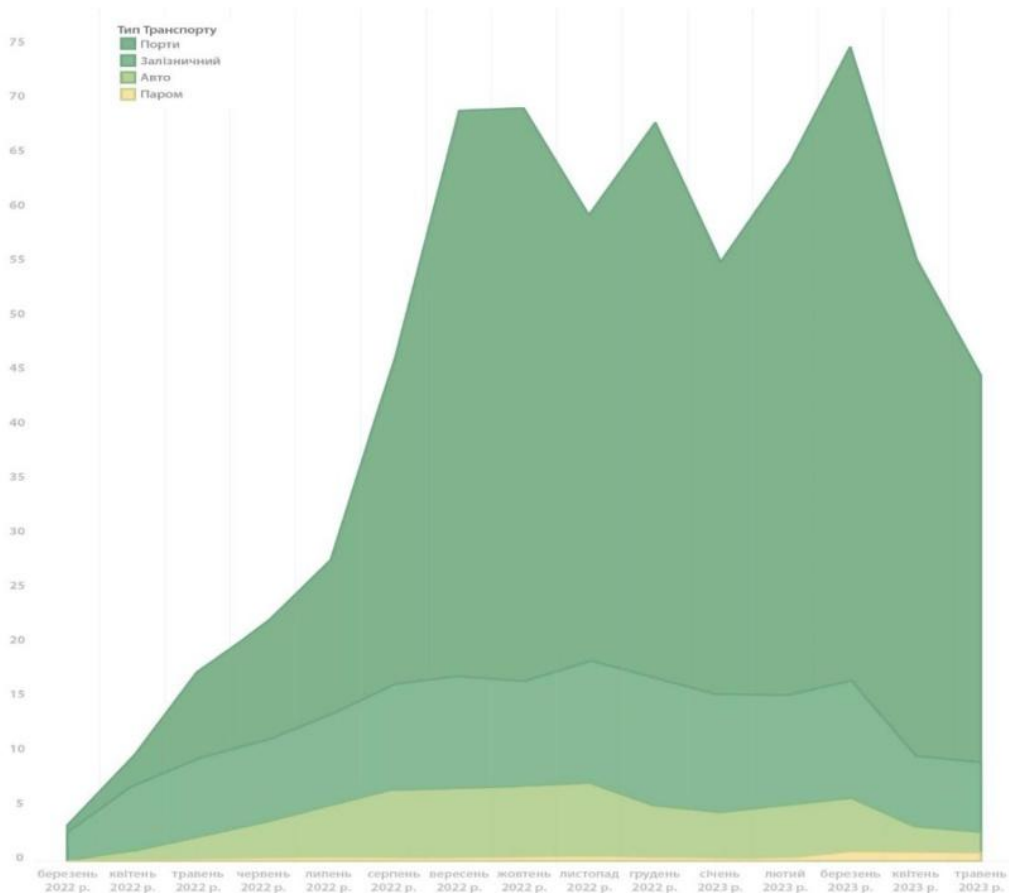

Рисунок 2.30 - Динаміка постачання аграрної продукції основними видами

Війна спричинила суттєву зміну географічної структури експорту:

- Зросла частка Європейського Союзу у структурі закупівель української продукції. Це пов'язано з тим, що країни ЄС виконують функцію транзитних хабів для перевезень через наземні маршрути та дунайські порти. Крім того, ЄС тимчасово скасував мита та квоти на українську аграрну продукцію, що значно спростило експортні операції [30].

- Скоротилися поставки до Китаю, Індонезії, Єгипту, які раніше були ключовими імпортерами українського зерна. Основною причиною стала

логістична недоступність морських маршрутів та ризики доставки великих партій вантажів [40].

- Пожвавилася торгівля з країнами Південної Європи, зокрема Румунією, Італією, Болгарією, що пов'язано з використанням їхніх портів та розвитком транспортних коридорів [15].

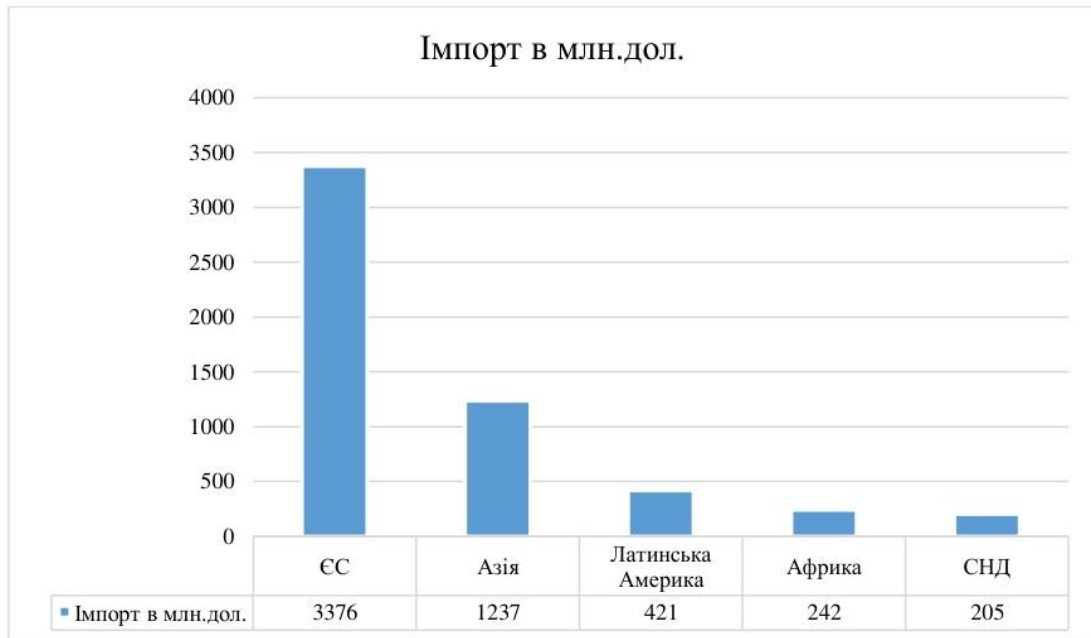

Рисунок 2.31 - Обсяги імпорتنих поставок за регіонами в 2022 в млн. дол.

Структура українського експорту також зазнала трансформацій через:

- зниження врожайності окремих культур;
- обмеження у виробничих потужностях;
- зміну пріоритетів агровиробників щодо культур із вищою рентабельністю та меншими логістичними ризиками [20].

Основні зміни:

1. Зменшення експорту кукурудзи та пшениці — через скорочення посівних площ у прифронтових та окупованих регіонах, а також ускладнення транспортування великих обсягів зерна [30].

2. Зростання частки ріпаку, сої та соняшникової олії — ці товари мають вищу компактність, більшу додану вартість і менш залежні від великих портових хабів [20].

3. Збільшення експорту нішевої та органічної продукції, що є перспективним напрямом для малих фермерів, які змогли адаптуватися до нових ланцюгів постачання [11].

Імпорт також зазнав відчутних змін:

- Зросли обсяги імпорту насіння, добрив та засобів захисту рослин, оскільки внутрішні виробники втратили частину потужностей через бойові дії [7].
- Підвищився імпорт овочів і фруктів, постачання яких з південних регіонів ускладнене через окупацію частини Херсонської та Запорізької областей [22].
- Зменшився імпорт обладнання для тваринництва, оскільки війна знизила інвестиційні можливості та призупинила розвиток великих аграрних проєктів [20].
- Суттєво зросла частка імпорту продовольства гуманітарного призначення, наданого міжнародними організаціями для підтримки населення у прифронтових і постраждалих регіонах [3].

Війна змінила не лише фізичний обсяг торгівлі, а й умови ціноутворення:

- Зросли витрати на логістику, що знижує конкурентоспроможність українського зерна порівняно з продукцією США, Бразилії чи Аргентини [21].
- Коливання світових цін на зернові та олійні культури впливають на українських експортерів, які змушені працювати з нижчою маржинальністю через високі ризики транспортування [22].
- Підвищення собівартості виробництва в Україні (добрива, пальне, енергоносії) також звужує конкурентні переваги аграрного сектору, зменшуючи прибутковість експорту [43].

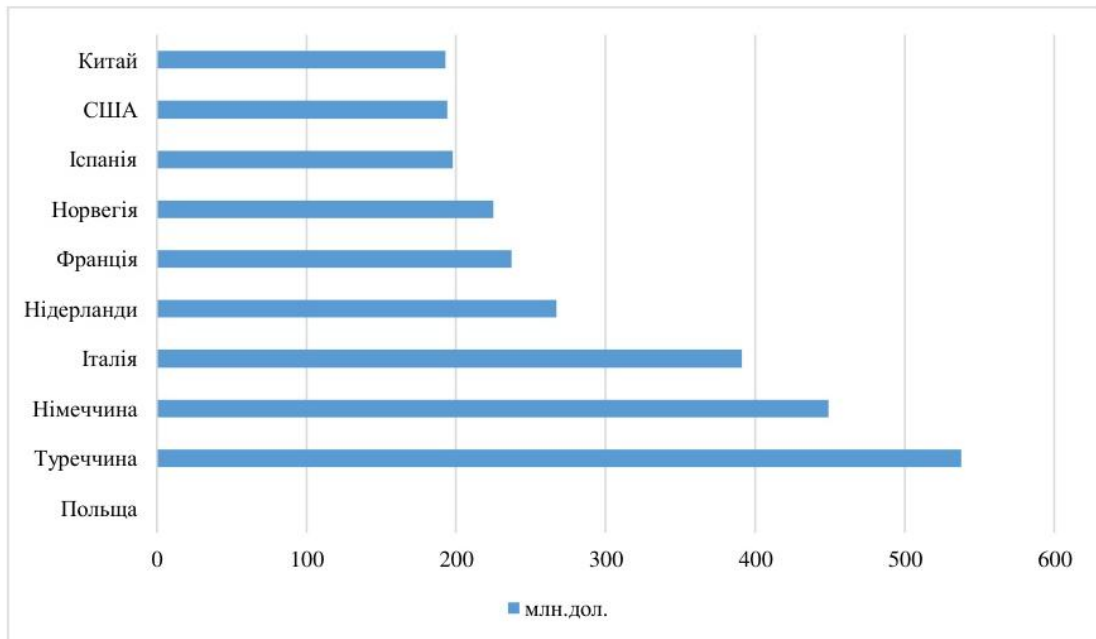

Рисунок 2.32 - Найбільші імпортери сільськогосподарської продукції в Україну

У воєнний період змінилася структура учасників зовнішньої торгівлі:

- малі фермерські господарства активніше залучаються до експорту через кооперативи та малі логістичні канали;
- великі агрохолдинги зіткнулися з більшими ризиками та втратами активів через бойові дії [19].

Це стало поштовхом до диверсифікації експортної моделі та появи нових учасників на зовнішніх ринках [4].

Одним із найважливіших чинників відновлення торгівлі стала активізація роботи дунайських портів — Ізмаїл, Рені та Кілія. Саме вони взяли на себе значну частину експортних потоків, забезпечивши в окремі періоди понад 40% загального експорту аграрної продукції . У розвиток їхньої інфраструктури активно інвестують міжнародні партнери та приватний бізнес [39].

Формування нової торговельної логістики

Сучасні умови спричинили появу нової логістичної архітектури:

- розвиток залізничних хабів на кордонах з ЄС;
- збільшення пропускної здатності дунайських портів;
- формування альтернативних морських коридорів у західній частині Чорного моря;
- розвиток автотранспортних маршрутів через Польщу, Румунію та Словаччину [15].

Ці зміни становлять основу для довгострокової переорієнтації аграрної торгівлі України [44].

Підсумкові висновки щодо трансформації експорту та імпорту

Зміни, викликані війною, стали системними та довготривалими [24].

Українська аграрна торгівля зазнала:

- падіння фізичних обсягів експорту та імпорту;
- зміни логістичних маршрутів;
- переорієнтації на ринки ЄС;
- структурних зрушень у товарному складі;
- появи нових інституційних механізмів підтримки експорту;
- зростання ролі дунайських портів та альтернативних коридорів [18].

Усі ці фактори формують нову модель участі України в міжнародній продовольчій системі [17].

2.3. Оцінка конкурентоспроможності аграрного експорту під час війни

Конкурентоспроможність української сільськогосподарської торгівлі в умовах повномасштабної війни визначається поєднанням традиційних сильних сторін аграрного сектору та нових викликів, що суттєво впливають на експортні можливості держави. Війна не лише трансформувала логістичні маршрути та структуру виробництва, а й змінила умови конкуренції на міжнародних ринках, змусивши українських виробників діяти в середовищі підвищених ризиків, нестабільності та зростання витрат . У цих умовах оцінка конкурентоспроможності потребує комплексного підходу, що охоплює аналіз виробничих ресурсів, ринкових позицій, логістичних можливостей, зовнішньоекономічної політики та інституційних механізмів підтримки експорту [38].

До початку війни Україна мала низку суттєвих конкурентних переваг на світовому аграрному ринку:

1. Потужний земельний потенціал, зокрема великі площі чорноземів, що забезпечують високі врожаї ключових експортних культур — кукурудзи, пшениці, соняшника, ріпаку та сої [12].

2. Великий масштаб виробництва, що дозволяє формувати великі експортні партії й бути стабільним постачальником на ринках Азії, ЄС, Близького Сходу та Африки [24].

3. Розвинена переробна галузь, яка давала змогу експортувати продукцію з високою доданою вартістю (соняшникову олію, шрот, борошно та інші продукти переробки) [27].

4. Низька собівартість виробництва порівняно з країнами ЄС та США, що забезпечувало цінову перевагу на багатьох ринках [25].

Ці чинники значною мірою зберігаються і сьогодні, хоча війна вплинула на їх масштаби та реалізацію [11].

Воєнні дії призвели до скорочення посівних площ через окупацію територій, мінування земель, брак пального та добрив на початку вторгнення, руйнування техніки та інфраструктури. Зменшення виробництва стало загрозою для позицій України як одного з провідних експортерів зернових та олійних культур. Однак попри значні втрати, аграрії продемонстрували високу здатність адаптуватися: збиральні кампанії проводяться в складних умовах, фермери оптимізують структуру посівів, обираючи культури з коротшим циклом виробництва або меншими логістичними ризиками [28].

Найбільшим ударом для української аграрної конкурентоспроможності стала втрата доступу до морських портів. Морське транспортування забезпечувало найнижчу собівартість експорту; альтернативні сухопутні маршрути є значно дорожчими і більш обмеженими за пропускну здатністю [21].

Основні логістичні проблеми:

- вартість перевезення зерна залізницею та автотранспортом до ЄС зросла в 3–5 разів у порівнянні з довоєнним періодом ;
- черги на кордоні та недостатня кількість вагонів обмежують обсяги експорту;

- дунайські порти не здатні повністю замінити чотири великі чорноморські порти [37].

Унаслідок цього українська продукція на міжнародних ринках іноді програє за ціною товарам з США, Бразилії, Аргентини, які не мають таких логістичних бар'єрів [3].

Воєнний стан суттєво збільшує ризики для міжнародних партнерів, що впливає на вартість контрактів, страхування та кредитування поставок. Страхові премії для суден, що заходять у Чорне море, зросли в рази, а деякі перевізники відмовляються від маршрутів, які вважають небезпечними [24].

Також виникли торговельні конфлікти з окремими країнами ЄС, що пов'язані з великою пропозицією українського зерна та впливом на внутрішні ринки цих держав. Тимчасові заборони на імпорт українського зерна з боку Польщі, Угорщини та Словаччини у 2023 році засвідчили, що навіть дружє-партнери інколи змушені реагувати на внутрішній політичний тиск [41].

Україна традиційно конкурувала на світових ринках завдяки низькій собівартості виробництва [45]. Проте війна зумовила:

- зростання цін на добрива та пальне;
- підвищення витрат на логістику;
- збільшення операційних ризиків [45].

Це зменшило цінову конкурентоспроможність українського зерна порівняно з продукцією інших глобальних експортерів . Водночас ціни на українське зерно на світових ринках змушено знижуються — трейдери враховують ризики доставки, можливі зриви контрактів та довший час транспортування [19].

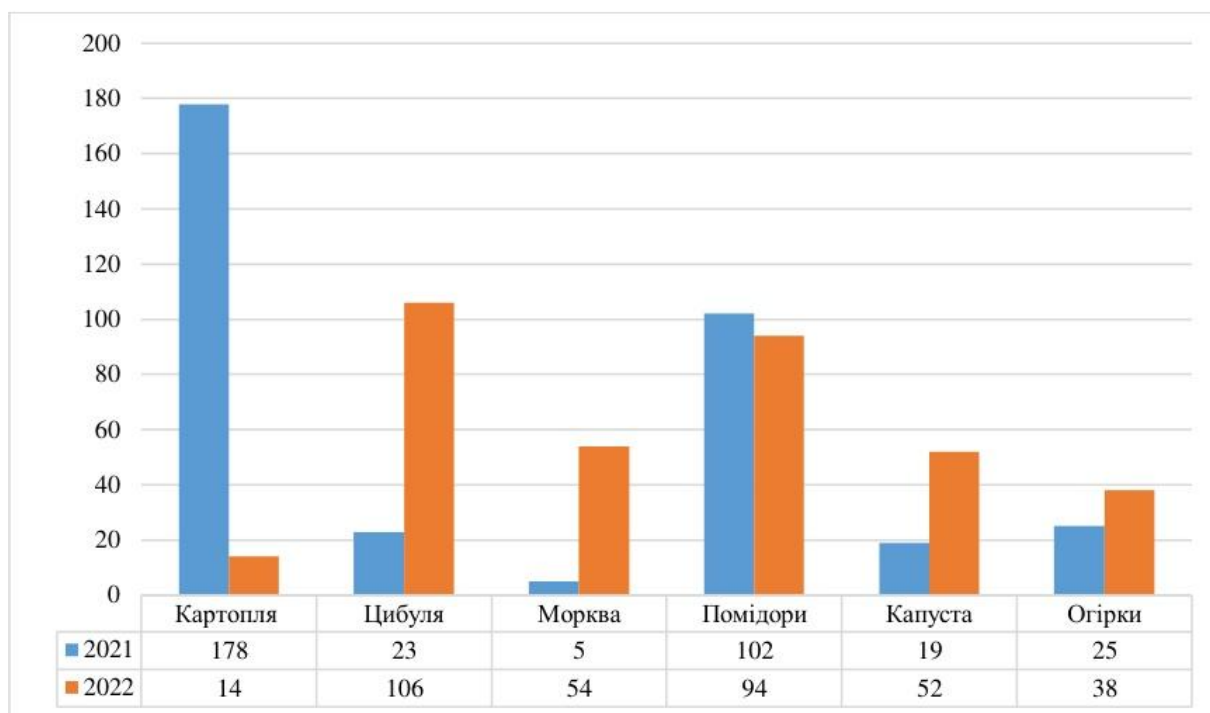

Рисунок 2.34 - Структура імпорту овочів в Україну в тис.т

Попри труднощі, цифровізація та технологічна модернізація залишаються важливими джерелами конкурентних переваг. Застосування точного землеробства, автоматизація процесів, використання дронів, GPS-моніторинг дозволяють зменшувати витрати і підвищувати продуктивність навіть у складних умовах [20].

Багато великих агровиробників активно впроваджують інноваційні рішення для:

- оптимізації витрат на паливе;
- економного внесення добрив;
- прогнозування врожаю;
- зниження людського фактора [13].

Це підсилює їхню позицію на світових ринках, навіть попри високі ризики [40].

Міжнародні організації — ЄС, USAID, FAO, ЄБРР — активно підтримують українських аграріїв через:

- грантові програми;
- субсидування страхування;
- інвестування в дунайську логістику;

- технічну підтримку малих та середніх фермерів [40].

Ці заходи допомагають компенсувати частину втрат конкурентоспроможності та підтримують експортну діяльність у період війни [41].

Диверсифікація ринків та товарної структури як стратегія підвищення конкурентоспроможності

У відповідь на ризики, українські експортери активно працюють над:

- відкриттям нових ринків у Азії, Африці, країнах Латинської Америки;
- збільшенням частки нішевої продукції (ягоди, мед, горіхи, органіка);
- розвитком переробки для збільшення доданої вартості експорту [27].

Диверсифікація знижує залежність від окремих ринків і дозволяє агросектору залишатися конкурентним на глобальній арені [7].

Дунайські порти стали головною опорою українського експорту з 2022 року [32]. Їх розвиток забезпечив:

- зменшення логістичних витрат порівняно з автомобільними перевезеннями;
- швидший час доставки;
- доступ до ринків Південної та Центральної Європи [37].

Водночас їх пропускна здатність обмежена, а географічні ризики залишаються високими [41].

Конкурентоспроможність української аграрної торгівлі має високий потенціал відновлення у середньо- та довгостроковій перспективі [12].

Ключовими передумовами є:

- відновлення портової інфраструктури після завершення війни;
- інтеграція в ринок ЄС та гармонізація стандартів виробництва;
- залучення інвестицій у логістику та переробку;
- повернення доступу до повного обсягу земельних ресурсів;
- впровадження інновацій і технологій точного землеробства [26].

Українські аграрії демонструють високу здатність до адаптації, що створює основу для зміцнення конкурентоспроможності навіть у складних умовах [42].

Висновки до розділу 2

У ході дослідження зовнішньої сільськогосподарської торгівлі України було встановлено, що аграрний сектор залишається ключовим драйвером експорту навіть в умовах повномасштабної війни, забезпечуючи критичний обсяг валютних надходжень та відіграючи важливу роль у підтриманні макроекономічної стабільності. Попри руйнування інфраструктури, блокаду морських портів та суттєві логістичні виклики, Україна зберегла можливість експортувати значні обсяги агропродукції, адаптувавши торговельні потоки до нових умов через сухопутні та дунайські маршрути.

Аналіз динаміки експорту та імпорту показав, що війна спричинила істотні структурні зміни: скорочення експортних обсягів зернових, переорієнтацію на ЄС як основний напрямок збуту, зростання ролі ріпаку, сої та соняшnikової олії, а також активізацію нішевих сегментів, таких як органічна продукція, ягоди та горіхи. Імпорт продовольства зазнав підвищення у сегментах, де внутрішнє виробництво постраждало від окупації або руйнування, тоді як імпорт обладнання та засобів виробництва скоротився через економічні та логістичні ризики.

Окрему увагу привертає оцінка конкурентоспроможності, яка суттєво знизилася через зростання собівартості, логістичних витрат та ризиків постачання. Проте водночас аграрний сектор зберігає низку фундаментальних конкурентних переваг — потужний земельний потенціал, високі врожаї, сильну переробну базу та здатність до швидкої адаптації.

Загалом результати аналізу свідчать, що українська аграрна торгівля, попри безпрецедентні труднощі, продовжує відігравати стабілізуючу роль в економіці країни та має потенціал для подальшого відновлення і посилення своїх позицій на світових ринках після завершення війни.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ОБґРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

3.1 [11]. Ідентифікація ключових проблем та завдань розвитку аграрної торгівлі в період війни

Розвиток сільськогосподарської торгівлі України в умовах війни супроводжується низкою системних проблем, що ускладнюють функціонування аграрного сектору, стримують його експортний потенціал та знижують можливості для участі у глобальних продовольчих ланцюгах. Водночас формуються нові завдання, які потребують невідкладного вирішення як на державному рівні, так і на рівні підприємств і міжнародних партнерів. Оцінка цих проблем та окреслення пріоритетних завдань є важливою передумовою для формування стратегічних підходів до відновлення та подальшого розвитку аграрної торгівлі [37].

Логістичні та інфраструктурні проблеми

Найбільш критичні проблеми пов'язані з логістикою та інфраструктурою:

- Блокада чорноморських портів, через які до війни проходило понад 70% експорту зерна, соняшникової олії та продуктів переробки. Нестабільність морських коридорів та постійні ракетні атаки створюють значні ризики для судноплавства [17].
- Зниження пропускної здатності залізничних та автомобільних маршрутів, перевантаженість прикордонних переходів, недостатність вагонів-зерновозів, низька швидкість обробки вантажів [10].
- Перевантаження дунайських портів (Ізмаїл, Рені, Кілія), які стали ключовим експортним каналом, але фізично неспроможні повністю компенсувати втрату великих морських портів [42].
- Руїнування елеваторів, складів, логістичних центрів, що збільшує втрати врожаю та підвищує собівартість експортних операцій [6].

Ці логістичні виклики призводять до значного подорожчання експорту, що знижує конкурентоспроможність української продукції на міжнародних ринках [31].

Зниження виробничого потенціалу та доступності ресурсів

Виробництво сільськогосподарської продукції постраждало через:

- мінування та окупацію значних площ орних земель, що зменшило посівні площі на мільйони гектарів ;
- нестачу пального, добрив, засобів захисту рослин, особливо у 2022–2023 рр [42]., що ускладнило посівні та збиральні кампанії ;
- дефіцит кваліфікованої робочої сили, пов'язаний з мобілізацією, міграцією населення та демографічними змінами ;
- руйнування тваринницьких комплексів, зменшення поголів'я, що призвело до падіння виробництва молока, м'яса та інших видів продукції [7].

Зниження виробничого потенціалу створює загрозу для виконання експортних контрактів та стабільного забезпечення продовольчої безпеки країни [25].

Фінансові та інвестиційні проблеми

Аграрні підприємства зіткнулися з низкою фінансових бар'єрів:

- зростанням вартості кредитних ресурсів, обмеженим доступом до фінансових інструментів, скороченням інвестиційної активності ;
- ризиками знищення активів, що робить банківське кредитування менш доступним, а страхування — надто дорогим або недоступним ;
- збільшенням собівартості виробництва через дорожнечу пального, добрив, енергоносіїв та логістики [15].

Малі та середні фермерські господарства найбільше страждають від цих обмежень, оскільки не мають достатніх резервів, щоб компенсувати високі витрати [18].

Проблеми торговельної політики та доступу до ринків

Спостерігається низка бар'єрів у зовнішній торгівлі:

- торговельні обмеження з боку окремих країн ЄС, які вводили тимчасові заборони на імпорт українського зерна в 2023 році, реагуючи на тиск внутрішніх фермерів ;
- ускладнення доступу до азійських та африканських ринків через високі логістичні витрати та ризики транспортування;
- неузгодженість стандартів якості та сертифікації, особливо у контексті євроінтеграції, що потребує значних витрат на модернізацію виробничих процесів [36].

Такі бар'єри знижують частку України на традиційних ринках збуту та ускладнюють пошук нових торговельних партнерів [34].

Екологічні та кліматичні виклики

Окрім військових ризиків, аграрний сектор зіткнувся з посиленням екологічних викликів:

- зміна клімату, що спричиняє часті посухи, зниження врожайності та ризики деградації ґрунтів ;
- відсутність належної системи зрошення у південних регіонах, яка була частково зруйнована внаслідок війни;
- дефіцит водних ресурсів після підриву Каховської ГЕС, що катастрофічно вплинуло на зрошувальні системи Херсонщини, Миколаївщини та Запорізької області [23].

Погіршення екологічного стану зменшує продуктивність земель і збільшує ризики для подальшого розвитку торгівлі [40].

Інституційні та регуляторні проблеми

Залишається гострою проблема інституційної нестабільності:

- часті зміни правил оподаткування аграріїв;
- невизначеність щодо державної підтримки;
- складні процедури сертифікації та фітосанітарного контролю;
- недостатня координація між державними органами у сфері аграрної політики [25].

Ця нестабільність заважає формуванню довгострокових стратегій експорту та інвестуванню [3].

Сільські території зазнали значних втрат людського капіталу:

- зменшення чисельності населення через евакуацію та міграцію;
- мобілізація значної частини працездатних чоловіків;
- погіршення соціальної інфраструктури через руйнування шкіл, лікарень, адміністративних будівель [9].

Ці процеси зменшують можливості розвитку малого фермерства та кооперації [11].

Основні завдання для розвитку сільськогосподарської торгівлі під час війни

1. Відновлення та модернізація логістичної інфраструктури

Необхідно:

- розширити потужності дунайських портів;
- модернізувати прикордонні переходи з ЄС;
- створювати нові логістичні хаби;
- інвестувати в зерновози, баржі, термінали [21].

2. Розвиток альтернативних торговельних маршрутів

Україна має:

- розвивати "коридор солідарності" з ЄС;
- активізувати співпрацю з Туреччиною для морських маршрутів;
- диверсифікувати ринки Азії та Африки [36].

3. Підтримка виробничого потенціалу

Потрібно:

- забезпечити доступ фермерів до пального, техніки, добрив;
- підтримати розмінування сільськогосподарських земель;
- стимулювати відновлення тваринництва [30].

4. Розвиток системи фінансової підтримки

Серед ключових завдань:

- запровадження страхування воєнних ризиків;
- розширення програм пільгового кредитування;
- грантова підтримка МСБ у сільському господарстві [31].

5. Гармонізація стандартів з ЄС

Необхідно:

- адаптувати правила виробництва до вимог ЄС;
- модернізувати фітосанітарний та сертифікаційний контроль;
- підвищити якість продукції для її конкуренції на міжнародних ринках [24].

6. Екологічна модернізація

Потрібно:

- відновити зрошувальні системи;
- впроваджувати ґрунтозахисні технології;
- стимулювати органічне виробництво [16].

7. Цифровізація аграрного сектору

У період війни особливого значення набуває:

- дистанційний моніторинг полів;
- автоматизація виробництва;
- е-логістика та електронні торговельні платформи [33].

8. Підтримка людського капіталу

Важливо:

- стимулювати повернення населення в сільську місцевість;
- підтримувати освіту та підготовку аграрних кадрів;
- розвивати кооперативні моделі господарювання [15].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що українська аграрна торгівля в умовах війни стикається з комплексом проблем, які мають як короткостроковий, так і довгостроковий характер. Водночас вирішення окреслених завдань може забезпечити збереження та зміцнення позицій України у світовій продовольчій системі [7].

3.2. Напрями подолання існуючих бар'єрів і перспективи подальшого розвитку зовнішньої торгівлі агропродукцією

Подолання викликів, що постали перед сільськогосподарською торгівлею України в умовах війни, потребує комплексного підходу, який поєднує державну політику, міжнародну підтримку, технологічну модернізацію, інституційні зміни та адаптаційні стратегії бізнесу. Сучасні передумови розвитку формують нову модель аграрної торгівлі, яка має бути стійкою, диверсифікованою та інтегрованою в глобальні продовольчі ланцюги. У цьому контексті важливо визначити шляхи подолання існуючих проблем і окреслити перспективні напрями розвитку [34].

Подолання основних проблем сільськогосподарської торгівлі

1. Відновлення та модернізація логістичної інфраструктури

Війна продемонструвала критичну залежність України від морських портів та вразливість логістичних маршрутів [32]. Для забезпечення стійкого експорту необхідно:

- Масштабно інвестувати в дунайські порти Ізмаїл, Рені та Кілія, збільшуючи їх пропускну здатність, глибину фарватеру та можливості перевалки зерна [13].

- Модернізувати залізничні коридори до ЄС, зокрема розширити пункти пропуску, будувати додаткові колії європейського стандарту та збільшити парк вагонів-зерновозів [36].

- Створювати нові логістичні хаби в західних областях (Львівська, Волинська, Рівненська), що дозволить зменшити транспортні витрати та підвищити швидкість експорту [2].

- Розвивати річкові перевезення Дніпром, відновивши навігацію, модернізувавши шлюзи та портову інфраструктуру [34].

Ці заходи здатні суттєво знизити логістичні витрати та підвищити конкурентоспроможність аграрної продукції [7].

2. Диверсифікація торговельних маршрутів і ринків збуту

Війна показала небезпеку залежності від обмеженої кількості логістичних шляхів і ринків [26]. Україні потрібно:

- Активізувати співпрацю з країнами Азії (Індія, Південна Корея, Японія, Філіппіни), Близького Сходу та Африки, де зростає попит на зерно та олію [13].
- Розвивати нові морські маршрути у співпраці з Туреччиною та Румунією, зокрема використовуючи чорноморські коридори під гарантіями партнерів [18].
- Зміцнювати присутність на ринку ЄС, враховуючи його стабільність та високі стандарти, через гармонізацію вимог і підвищення якості продукції [31].
- Підтримувати існуючих партнерів, забезпечуючи виконання контрактів навіть у складних умовах, що формує довіру на ринку [15].

Диверсифікація зменшить залежність від нестабільних торговельних напрямів і мінімізує ризики глобальної конкуренції [20].

3. Фінансова підтримка та розвиток інвестиційної привабливості

Для відновлення аграрного експорту необхідне забезпечення фінансової стійкості агробізнесу:

- Розширення програм пільгових кредитів для фермерів, особливо малих і середніх, які найбільше страждають від нестачі капіталу [10].
- Створення спеціальних страхових інструментів, зокрема страхування воєнних ризиків для аграрної продукції, інфраструктури, техніки та експортних операцій [20].
- Залучення міжнародних інвесторів через гарантійні механізми ЄБРР, Світового банку та USAID, що зменшують ризики входу іноземного капіталу [17].
- Підтримка інвестицій у переробку, що дозволяє експортувати продукцію з високою доданою вартістю та зменшує залежність від логістичних обмежень [29].

Інвестиції у виробництво та переробку створюють основу для довгострокового зростання експорту [35].

4. Підвищення ефективності виробництва та впровадження інновацій

Технологічна модернізація — ключ до підвищення продуктивності та якості продукції:

- Точне землеробство, автоматизація, використання дронів і супутникового моніторингу дають змогу зменшити витрати та підвищити врожайність [23].
- Використання цифрових платформ для торгівлі та логістики мінімізує бюрократію і покращує прозорість процесів [27].
- Посилення дорадчих служб допоможе малим фермерам впроваджувати сучасні технології та підвищувати ефективність [7].

Інновації забезпечать конкурентні переваги та сприятимуть розвитку екологічно сталих моделей виробництва [15].

5. Вирішення кадрових та соціально-демографічних проблем

Людський капітал — один із ключових чинників конкурентоспроможності:

- Підтримка аграрної освіти, зокрема профтехосвіти, підготовки інженерів, агрономів та механізаторів [36].
- Стимулювання повернення населення в сільську місцевість через розвиток соціальної інфраструктури, будівництво житла для працівників агросектору [19].
- Розвиток кооперативів, що дозволяє дрібним фермерам об'єднувати ресурси та спільно виходити на зовнішні ринки [13].

Ці заходи створюють основу для сталого розвитку людського ресурсу аграрного сектору [6].

6. Інституційні та регуляторні реформи

Для ефективної торгівлі важлива стабільна та прогнозована політика:

- Гармонізація стандартів і процедур сертифікації з ЄС, що забезпечить доступ до ринку та підвищить якість продукції [7].
- Реформування системи державної підтримки, спрямованої на прозорість, адресність та ефективність [33].

- Спрощення митних процедур, впровадження електронних сертифікатів, зниження бюрократичних бар'єрів [45].

Це дозволить сформувати більш конкурентне середовище та зменшити транзакційні витрати [6].

7. Екологічна та кліматична адаптація

Війна загострила екологічні проблеми, тому важливо:

- Відновити систему зрошення на півдні України, що є критично необхідним для вирощування овочів, садівництва та забезпечення високої врожайності [2].

- Розвивати органічне землеробство, яке є перспективною експортною нішею [42].

- Запроваджувати ґрунтозахисні технології (no-till, strip-till) для боротьби з ерозією та деградацією ґрунтів [4].

Такі заходи забезпечать довгострокову продуктивність земельних ресурсів [18].

Перспективи розвитку сільськогосподарської торгівлі України

Попри воєнні виклики, український аграрний сектор має значний потенціал для відновлення та зростання [27]. Основні перспективи включають:

1. Посилення ролі України у світовій продовольчій безпеці

Україна може залишатися одним із провідних постачальників зернових, олійних та продуктів переробки, забезпечуючи стабільність світових продовольчих ринків [45].

2. Прискорена інтеграція до ЄС

Гармонізація стандартів і логістичне зближення з ЄС сприятимуть більш тісній економічній інтеграції та зростанню експорту [24].

3. Розвиток переробки

Перехід від експорту сировини до експорту готової продукції збільшить додану вартість та підвищить стійкість торговельних потоків [36].

4. Інновації як основа конкурентоспроможності

Технологічне оновлення сприятиме підвищенню якості, ефективності та екологічності виробництва [35].

5. Розвиток логістичних хабів на заході України

Це створить нові можливості для сталого експорту незалежно від ситуації на морських маршрутах [17].

6. Диверсифікація ринків

Освоєння нових ринків Африки, Азії та Близького Сходу зменшить ризики та забезпечить стабільний попит [14].

Подолання наявних проблем сільськогосподарської торгівлі можливе лише за умов комплексного підходу, який поєднує модернізацію інфраструктури, розвиток нових ринків, фінансову та технологічну підтримку виробників, інституційні реформи та екологічну адаптацію. Такі заходи здатні не лише відновити довоєнний рівень торгівлі, а й закласти фундамент для формування більш стійкої та конкурентоспроможної моделі аграрного експорту України [9].

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз дав змогу узагальнити спектр ключових проблем, що стримують розвиток сільськогосподарської торгівлі України в умовах війни, а також окреслити стратегічні напрями їх подолання та формування перспективної моделі зростання. Встановлено, що визначальними викликами є руйнування логістичної інфраструктури, блокада морських портів, зниження виробничого потенціалу, фінансові обмеження, регуляторна нестабільність, екологічні ризики та загострення соціально-демографічних дисбалансів у сільських регіонах. Сукупна дія цих факторів впливає на обсяги виробництва, можливості експорту, рівень конкурентоспроможності та інтеграцію України в глобальні продовольчі ланцюги.

Разом з тим дослідження показало, що навіть за умов повномасштабної війни зберігаються значні передумови для відновлення і нарощування аграрної торгівлі. До таких передумов належать потужний аграрний потенціал, здатність сектору до швидкої адаптації, підтримка з боку міжнародних партнерів, розвиток альтернативних логістичних маршрутів (зокрема дунайських портів та

сухопутних коридорів з ЄС), посилення переробки та впровадження інноваційних технологій .

Подолання наявних проблем вимагає комплексних рішень: модернізації логістики, розширення фінансових інструментів, гармонізації стандартів з ЄС, екологічної та цифрової модернізації, а також підтримки людського капіталу й інституційних реформ . Реалізація цих завдань створює основу для формування стійкої, конкурентоспроможної та орієнтованої на високододану вартість моделі розвитку сільськогосподарської торгівлі України у повоєнний період .

ВИСНОВКИ

Дослідження позиціонування України на світовому аграрному ринку, аналіз торговельних потоків та конкурентних переваг дозволило комплексно оцінити сучасний стан аграрного сектору, його роль у забезпеченні економічної стабільності держави та перспективи подальшого розвитку в умовах війни та відновлення. Аграрна галузь є стратегічним сегментом економіки України, який формує значну частку валютних надходжень, забезпечує зайнятість мільйонів громадян та виступає ключовим чинником продовольчої безпеки держави . Завдяки унікальному земельному потенціалу, родючим чорноземам та багаторічному досвіду виробництва, Україна зберігає конкурентні позиції на світовому ринку, попри безпрецедентні виклики війни.

Проведений аналіз засвідчив, що сільськогосподарський сектор України демонструє високий рівень адаптивності та стійкості. Навіть у надзвичайно складних умовах аграрії змогли підтримати постійний обсяг виробництва ключових культур, забезпечити продовольчу безпеку країни та зберегти експортний потенціал. Значні зрушення відбулися у структурі виробництва, географії торговельних потоків та товарній номенклатурі експорту. Зокрема, збільшилась частка ріпаку, сої, соняшnikової олії, а також нішевої та органічної продукції, що свідчить про зростаючу диверсифікацію аграрного експорту .

Разом з тим війна спричинила серйозні логістичні, інфраструктурні, технологічні та фінансові труднощі. Блокада чорноморських портів, руйнування залізничних вузлів і складських потужностей, подорожчання логістики та зростання собівартості виробництва призвели до тимчасового зниження конкурентних позицій України на світовому ринку. Зниження посівних площ, обмеженість доступу до ресурсів і мінування територій стали чинниками, що суттєво вплинули на виробничий потенціал галузі .

Однак Україна спромоглася адаптувати торговельні маршрути завдяки розвитку альтернативної логістики. Значну роль відіграли дунайські порти, які частково компенсували втрату великих морських портів, а також сухопутні маршрути через Польщу, Румунію, Словаччину та Молдову. Зміцнення

логістичних можливостей є важливою передумовою для подальшого зростання експорту та забезпечення стабільності аграрної торгівлі .

Конкурентоспроможність української аграрної продукції під час війни зазнала змін. Традиційні переваги — низька собівартість виробництва, масштабність виробничих площ, високі врожаї та розвинена переробна галузь — були частково нівельовані підвищенням логістичних витрат та зростанням ризиків постачання. Водночас інноваційні технології, цифровізація, модернізація виробництва та підтримка міжнародних партнерів стали ключовими чинниками утримання експортних позицій України на світових ринках .

Перспективи розвитку сільськогосподарської торгівлі України в поствоєнний період є значними. Серед ключових стратегічних напрямів розвитку слід виділити:

- відновлення та модернізацію логістичної інфраструктури, включаючи чорноморські порти, дунайські хаби та залізничні переходи;
- диверсифікацію експортних ринків, зміцнення позицій на ринку ЄС та розширення співпраці з країнами Азії, Африки та Близького Сходу;
- розвиток переробної промисловості та збільшення частки продукції з високою доданою вартістю;
- гармонізацію стандартів і виробничих процесів відповідно до норм ЄС у рамках євроінтеграції;
- підтримку малого та середнього агробізнесу через фінансові програми, гранти та страхові механізми;
- подолання екологічних і кліматичних ризиків через відновлення систем зрошення, екологічну модернізацію та впровадження ґрунтозахисних технологій;
- цифровізацію та інновації в аграрному секторі, які сприятимуть підвищенню ефективності, прозорості та стійкості виробництва .

Узагальнюючи, слід зазначити, що, незважаючи на масштабні втрати, Україна зберегла свій статус одного з ключових гравців на світовому аграрному ринку. Наявні ресурси, потенціал і здатність до адаптації створюють передумови для швидкого відновлення аграрної торгівлі після завершення війни та для

подальшого зміцнення її ролі в глобальній продовольчій системі. Реалізація стратегічних напрямів розвитку забезпечить формування стійкої, конкурентоспроможної та інноваційної моделі аграрного сектору, яка стане основою економічного зростання України у довгостроковій перспективі .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. І. Аграрна економіка: теоретичні засади : монографія / О. І. Барановський. – Київ: КНЕУ, 2019. – 312 с.
2. Бородіна О. М. Сільське господарство України в умовах глобальних викликів : підручник / О. М. Бородіна. – Київ: ННЦ "ІАЕ", 2020. – 410 с.
3. Гайдуцький П. І. Аграрна політика України : підручник / П. І. Гайдуцький. – Київ: Вища школа, 2018. – 384 с.
4. Дем'яненко С. І. Європейська інтеграція аграрного сектору : монографія / С. І. Дем'яненко. – Київ: КНЕУ, 2021. – 288 с.
5. Єрмоленко В. М. Зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств : навч. посіб. / В. М. Єрмоленко. – Харків: ХНЕУ, 2020. – 240 с.
6. Іващенко О. В. Міжнародна аграрна торгівля : підручник / О. В. Іващенко. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. – 356 с.
7. Кваша С. М. Аграрний ринок України: теорія і практика / С. М. Кваша. – Київ: НУБіП України, 2021. – 298 с.
8. Лупенко Ю. О. Економічний розвиток аграрного сектору України : монографія / Ю. О. Лупенко. – Київ: ННЦ "ІАЕ", 2018. – 420 с.
9. Мармуль Л. О. Сільське господарство в умовах євроінтеграції : монографія / Л. О. Мармуль. – Дніпро: ДУЕП, 2017. – 292 с.
10. Пасхавер Б. Й. Трансформація аграрного виробництва України / Б. Й. Пасхавер. – Київ: НАНУ, 2020. – 278 с.
11. Пугачов М. І. Аграрний сектор України: стратегічні імперативи розвитку / М. І. Пугачов. – Київ: ННЦ "ІАЕ", 2019. – 350 с.
12. Саблук П. Т. Розвиток агропромислового комплексу : монографія / П. Т. Саблук. – Київ: НАНУ, 2018. – 430 с.
13. Бондар О. Г. Стан та проблеми функціонування ринку зерна України / О. Г. Бондар // Економіка АПК. – 2021. – № 3. – С. 15–22.
14. Васильців Т. Г. Конкурентні переваги аграрного сектору України в умовах глобалізації / Т. Г. Васильців // Науковий вісник НЛТУ України. – 2020. – № 30. – С. 97–104.

15. Гуторов А. О. Ефективність експортної діяльності аграрних підприємств / А. О. Гуторов // Вісник ХНАУ. – 2022. – № 1. – С. 45–53.
16. Давидюк О. О. Продовольча безпека України: сучасні виклики / О. О. Давидюк // Економічний дискурс. – 2020. – № 4. – С. 90–101.
17. Дьяченко С. І. Логістичні бар'єри в аграрній торгівлі України / С. І. Дьяченко // Актуальні проблеми економіки. – 2021. – № 7. – С. 52–60.
18. Зосименко Т. І. Розвиток аграрного експорту України / Т. І. Зосименко // Економіка та держава. – 2023. – № 2. – С. 33–38.
19. Козак О. В. Експорт соняшникової олії України: тенденції та ризики / О. В. Козак // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2021. – № 4. – С. 121–130.
20. Кравець Н. В. Аграрна політика України під час війни / Н. В. Кравець // Вісник економічної науки України. – 2023. – № 1. – С. 18–25.
21. Литвиненко Ю. О. Ринок кукурудзи України: конкурентні позиції / Ю. О. Литвиненко // Агросвіт. – 2022. – № 12. – С. 8–15.
22. Мартинюк О. В. Зовнішня торгівля агропродукцією: фактори впливу / О. В. Мартинюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – № 17. – С. 50–55.
23. Ніколаєнко С. М. Стратегічний розвиток агросектору України / С. М. Ніколаєнко // Вісник КНЕУ. – 2019. – № 8. – С. 42–48.
24. Пилипенко М. М. Логістичні виклики аграрного експорту України / М. М. Пилипенко // Регіональна економіка. – 2023. – № 1. – С. 56–64.
25. Рябченко Л. М. Потенціал аграрного експорту України на ринках ЄС / Л. М. Рябченко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2021. – № 5. – С. 11–19.
26. Тимошенко І. В. Аграрний ринок України в умовах євроінтеграції / І. В. Тимошенко // Проблеми економіки. – 2020. – № 4. – С. 27–34.
27. Баран Л. С. Інновації в аграрному секторі України / Л. С. Баран [Електронний ресурс] // Економіка АПК. – 2021. – № 11. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/baran2021> (дата звернення 10.01.2025).
28. Гончарук О. П. Зовнішня торгівля агропродукцією України / О. П. Гончарук [Електронний ресурс] // Державне управління: теорія та практика. –

2022. – № 2. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/honcharuk2022> (дата звернення 14.01.2025).

29. Коваленко Т. Ю. Тенденції експорту аграрної продукції / Т. Ю. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/kovalenko2020> (дата звернення 10.01.2025).

30. 30.– (електронна книга) Шумейко Л. В. Світові ринки агропродукції / Л. В. Шумейко [Електронний ресурс]. – Київ: Основа, 2020. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/shumeiko2020> (дата звернення 12.01.2025).

31. Anderson K. Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda / K. Anderson. – Washington: World Bank, 2006. – 420 p.

32. Blandford D. Global Agricultural Markets and Trade / D. Blandford, T. Josling. – London: Routledge, 2018. – 290 p.

33. Gardner B. Global Food Markets and Policy / B. Gardner. – New York: Springer, 2019. – 312 p.

34. Hill D. International Agricultural Trade: Principles and Practice / D. Hill. – London: Routledge, 2020. – 344 p.

35. Johnson R. The World Grain Trade / R. Johnson. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2021. – 298 p.

36. McCalla A. World Food Security and Trade / A. McCalla. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2016. – 265 p.

37. Abbott P. Agricultural Trade and Food Security / P. Abbott // Food Policy. – 2018. – vol. 76. – N 2. – P. 1–12.

38. Anderson J. Market Integration and Global Food Prices / J. Anderson // Agricultural Economics. – 2019. – vol. 50. – N 4. – P. 455–468.

39. Brown M. Global Grain Markets under Stress / M. Brown // Journal of International Economics. – 2020. – vol. 94. – N 1. – P. 35–46.

40. Carter C. Agricultural Competitiveness in World Trade / C. Carter // American Journal of Agricultural Economics. – 2021. – vol. 103. – N 3. – P. 417–430.

41. Delgado C. Agricultural Value Chains in Emerging Markets / C. Delgado // World Development. – 2020. – vol. 130. – P. 1–14.

42. FAO. World Food and Agriculture Review [Electronic resource]. – Rome: FAO, 2022, access mode: <http://www.fao.org/review2022.pdf>. – Title from the screen. – 10.01.2025.

43. OECD. Agricultural Outlook 2023–2032 [Electronic resource]. – Paris: OECD Publishing, 2023, access mode: <https://oecd.org/agri-outlook-2023.pdf>. – Title from the screen. – 09.01.2025.

44. USDA. Grain Market Review [Electronic resource]. – Washington: USDA, 2023, access mode: <https://usda.gov/grainreview2023.pdf>. – Title from the screen. – 05.01.2025.

45. World Bank. Global Food Security Assessment [Electronic resource]. – Washington: World Bank, 2023, access mode: <https://worldbank.org/gfsa2023.pdf>. – Title from the screen. – 07.01.2025.

46. WTO. International Trade Statistics 2023 [Electronic resource]. – Geneva: WTO, 2023, access mode: <https://wto.org/its2023.pdf>. – Title from the screen. – 07.01.2025.

47. UNCTAD. Global Agricultural Trade Dynamics [Electronic resource]. – Geneva: UNCTAD, 2022, access mode: <https://unctad.org/agtrade2022.pdf>. – Title from the screen. – 08.01.2025.